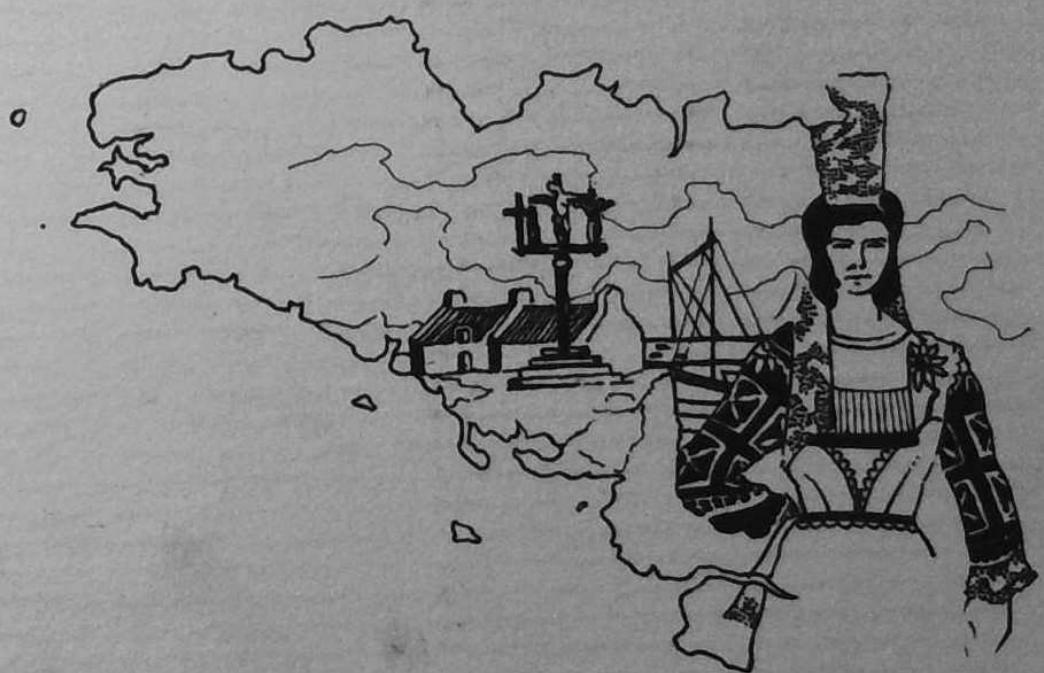

Jan Deloof

BRETANJE
IS WEER POËZIE

De Bladen voor de Poëzie — Jaargang 29 / 1

(op de foto staat Tugdual KALVEZ rechts, Jan DELOOF links)

TUGDUAL KALVEZ is geboren in 1937 bij Lorient (Morbihan), groeide op te Quimper en te Nantes, studeerde af te Rennes, en staat al jaren in het onderwijs, eerst te Vannes en thans te Lorient. Hij is niet alleen geografisch een „wandelend Breton”, maar tegelijk een open geest en een zeer bewust activist in de hedendaagse Emsav, de Bretone cultuurstrijd. In zijn studentenjaren te Nantes was hij mede-oprichter van *An Namnediz*, een groep die de Bretone volksmuziek vernieuwde en haar de weg effende naar een opmerkelijke bijval, met iemand als Alan Stivell als de meest bekende vertolker. Kalvez publiceerde zelf poëzie in het Frans en het Bretons. Hij hoopt weldra een nieuwe, eentalig-Bretone bundel uit te geven, *Blaz ar vuhez* (De smaak van het leven), evenals een Bretons rijmboekje voor kinderen.

Geboren te Zwevegem (W.Vl.) in 1930, is JAN DELOOF vrij laat tot „echt” publiceren gekomen: in 1977 gaf hij de dichtbundel *Lerende zien uit* (Colibrant-Orion), het jaar daarop *Te Gernika gelezen* (samen met Bob De Nijs - *De Bladen voor de Poëzie*) en in 1980 de kroniek *De tijd is veel veranderd* (Lannoo). Dit laatste werk betekende een nauwkeurig aftasten en gevoelig vastleggen van de sociale evolutie (1880-1980) in een heel klein hoekje Vlaanderen, verloren tussen taalgrens, Leie en Schelde, een ietsje westelijker dan het land van Streuvels. Want Deloof, die redacteur is van de algemeen-Nederlandse tijdschriften *Ons Erfdeel* en *Septentrion*, leeft in Vlaanderen, werkt in Vlaanderen, admint Vlaanderen. Maar dit belet niet dat Bretanje sinds jaar en dag zijn aandacht opeist. In verband met de Bretone poëzie is hij trouwens niet aan zijn proefstuk: in dezelfde *Bladen voor de Poëzie* gaf hij reeds in 1969 een eerste, kleine bloemlezing uit, *Maar nog zingt Bretanje*, waar zijn nieuwe bundeling tegelijk een nuancering en aanzienlijke uitbreidung van is.

BRETANJE IS WEER POËZIE

Don.:
Tugdual Kalvez
(~ JC + Rh + La /
06.08.1983)

BRETANJE IS WEER POËZIE

*Een bloemlezing
uit de hedendaagse Bretonse lyriek*

Ingeleid en vertaald door Jan DELOOF
Met een voorwoord van Tugdual KALVEZ

1981 - 1 / DE BLADEN VOOR DE POEZIE

ORION - COLIBRANT

Deze bundel werd uitgegeven met de medewerking van het NOORD-STARFONDS, culturele stichting van de Vlaamse Verzekeringsmaatschappij De Noordstar en Boerhaave, Groot-Brittanniëlaan 121, Gent.

BRETANJE IS WEER POËZIE

*Tugdual KALVEZ
Senolf - Breizh*

Wat is de tijd veraf dat men nog wilde weten dat het Bretone volk enig genie kon bezitten, de tijd toen Marie de France nog kon schrijven : „Bretagne est poésie”. De reden is dat er, sinds de Bretonse literatuur het Europa van de Middeleeuwen heeft geïnspireerd, bij ons in Bretanje ingrijpende dingen zijn gebeurd, die eeuwenlang de kracht en de trots van ons volk hebben gebroken.

Sedert altijd, ik bedoel sedert Frankrijk bestaat (want voor de Fransen bestaat Frankrijk van het begin der tijden af) heeft dat land het bestaan van Bretanje als natie geloochend en het heeft nooit, van rechtswege, zijn onafhankelijkheid noch zijn waarden erkend. En zeker niet onze taal en onze literatuur. Onze cultuur kan voor Frankrijk niets anders zijn dan een overblijfsel van een voorbijgegaan tijd, een folkloristisch allegaartje, maar nooit de uitdrukking van een volk dat zichzelf denkt en zichzelf wil. Tenslotte heeft dan een minderwaardigheidsgevoel zich van onze landgenoten meester gemaakt, tot Bretanje een land werd zonder stem en zonder eigen wezen : een van zijn geschiedenis en cultuur beroofd volk.

Nochtans liet niets een zo dramatisch hiaat van zeven eeuwen vermoeden. Een krachtige mondelinge overlevering bezieldde de Keltische beschaving, zoals de Welse en de Ierse literatuur getuigen. Maar wijzelf kennen van onze Bretonse overlevering alleen de sporen die ze naliet bij de andere Europese volkeren of wat we ervan gezant hebben, sinds de 19e eeuw, en nu nog verzamelen, bij boeren en vissers. Een nog altijd levende overlevering die ons het verleden toont door het vervormend prisma van de eeuwen.

Onze geschreven literatuur, over de hele duur van de Middel-eeuwen, is verrassend en onverklaarbaar schraal. Daar heeft ongetwijfeld de mondelinge overlevering sterk in gespeeld.

De illustratie op het omslag is van de hand van
Daniël-Victor Van der Beken.

ISBN 90 264 3763 3
© 1981 Jan Deloof
Copyright 1981 by N.V. Orbis en Orion, Uitgevers, Beveren

Waar onze huidige kerken en kalvaries in grote aantallen voor ons bewaard bleven, zijn er beslist heel wat handschriften verloren gegaan. Het verraad van de notabelen, die lang voor het verlies van onze onafhankelijkheid (1532) de taal van onze machtige buur hadden aangenomen, heeft het fenomeen, dat we niet kunnen ophelderden, nog versterkt. Hoe dan ook, we moeten wachten tot het midden van de 14e eeuw om de eerste doorlopende tekst in het Bretons te vinden, en die heeft bovendien geen grote literaire waarde. Evenmin als de andere geschriften en fragmenten die bewaard bleven: vooral religieus geïnspireerde gedichten.

Niettemin zijn die teksten belangrijke filologische documenten, die de doorwochte versifikatie aantonen waar onze dichters op dat ogenblik al meesters in zijn: de gevarieerde metriek, de wisseling van de klemtoon, de eindrijmen die worden aangevuld met een systeem van binnenrijmen, waarbij dezelfde klanken in het vers worden herhaald. Ik laat een voorbeeld volgen uit *Bubez Santez Nonn* (Het leven van Sinte Nonn, omstreeks 1450), dat ik omspelde in de huidige spelling:

Ac'h, Aotrou Doue zo gwir rone 'r bED, me zo nET resusitET sklêr,
Goude ma angoes ha m'estLAMM er plas-mañ fLAMM ha peLL AMzer
A-hed pemzek vloaz e noazhdER, kalz a hirdER a gemERen;
Amañ kof kein e vreinIS, aet oan war ma chIZ da ziSpenn;
Amañ ma unan e vanEN, den a nep pENN n'am goulENNe,
Deuet eo din koñsol am solAS goude hir spAS eus a c'hrAS Doue.

Van dit ingewikkeld systeem zijn nog sporen te vinden in bepaalde zangen van de *Barzaz Breiz*, maar het werd jammer genoeg nadien opgegeven en slechts in de 20e eeuw in ere hersteld. En dan nog uitsluitend door de belangrijkste hedendaagse dichters, zoals Maodez Glanndour het doet in de volgende korte tekst:

Hag-eñ eo diskENNNet EN Noz
Elerc'h gwenn-kANN an hANter-noz,
Hag e kouskont er MOR, MORzet,
Pleget O Fenn dindan O Fluñv?

N'eo ket elERC'H, an ERC'H
A zo kouEZHet askellek war'n enEZeg;
N'eus en abER 'met rehiER
A hUNVre kUNV dindan o flUNV.

(Zie de Nederlandse versie in de
bloemlezing: Zwanen van het noorden)

We moeten wachten tot de 19e eeuw eer Bretanje weer aanknopt met een oorspronkelijke literatuur op nivo. Namelijk tot de explosie, in 1839, van de zopas genoemde *Barzaz Breiz*, toen de ondergang van Bretanje scheen te naderen als de schemer van de avond. De *Barzaz Breiz* danken we aan het talent van Kervarker, alias burggraaf Hersant de la Villemarqué. Die bundel liederen wil de uitdrukking zijn van het volks poëtisch genie van Bretanje, én de getuige van geheel onze geschiedenis. We moeten daar meteen bijvoegen dat de auteur geen vrede nam met een eenvoudig optekenen van wat bij de volksmens aan oude gezangen voortleefde, maar de teksten ook zijn eigen stempel heeft meegegeven. Het is een festijn geworden voor hart en geest. En dat is ongetwijfeld wat zijn belagers dwarszit: hij heeft aan het Bretonse volk zijn literaire bijbel gegeven, het zijn mytische herinneringen teruggeschonken en de utopie van de toekomst voorgehouden¹.

De *Barzaz Breiz*² lag aan de oorsprong van een verbazende heropblœi van de literatuur in het Bretons. De religieuze letterkunde bleef de eerste plaats innemen in de productie van de tweede helft van de vorige eeuw, maar heel wat profane auteurs begonnen in het Bretons te schrijven, bijna uitsluitend in verzen. Zonder zich meteen op een hoog nivo te kunnen hijsen brengen ze het Bretons toch binnen in de gesloten lagen van de bevolking.

(1) Een recente stelling van Donatien Laurent, die in 1964 de cahiers van Kervarker (Villemarqué) terugvond, heeft het zijn belagers moeilijk gemaakt. Ze zal worden gepubliceerd in de Revue Archéologique du Finistère.
(2) Uitg. Librairie Académique Perrin, Parijs.

Maar het zal duren tot in de 20e eeuw, na tal van vruchteloze pogingen en het overwinnen van de regionalistische kortzichtigheid, voor de wedergeboorte van de Bretonse letteren werkelijkheid wordt. In 1925 richt Roparz Hemon het tijdschrift *Gwalarn* op (Het noordwesten), geheel in het Bretons, met de bedoeling een publiek te vormen dat die geestesprodukten zou waarderen en zijn eigen taal zou beheersen zoals alle beschafde volkeren ter wereld. Weldra groeide *Gwalarn* uit van tijdschrift tot beweging, een beweging die naar de middelen zocht om het gestelde doel te bereiken: onze nationale literatuur doen herleven. Daarvoor moesten de nodige instrumenten worden gesmeed: woordenboeken, spraakkenzen, taalstudies, hand- en kinderboeken, stages, avond- en korrespondentieonderwijs, enzovoort. En dit alles ondanks de geringe middelen, en zonder enige officiële hulp. Want op dat nivo zien we feitelijk juist het tegenovergestelde. Soms zou je het jammer vinden dat je niet in Ierland of op de Far-Oer bent geboren. De voortrekkers van de Bretonse kultuur zijn het mikpunt van aanvallen en laster, tot hun tijdschriften bij gelegenheid van de tweede wereldoorlog worden verboden. En gelijklopend daarmee gaat het vervreemden van het volk van zijn eigen aard sneller en sneller. Anatole de Monzie, minister van de Instruction Publique van de Derde Republiek, aarzelde niet uit te roepen: „Voor de taalkundige eenheid van Frankrijk moet het Bretons verdwijnen!” In de scholen is het de kinderen verboden Bretons te praten en wie daarbij wordt betrapt moet het „symbool” dragen, doorgaans een klomp die met een touwtje rond de hals wordt geknoopt. Als het kind op zijn beurt een makertje betrapt verandert het teken van de schande van drager, en de laatste in de rij wordt gestraft. In enkele scholen van Bro Leon moest de leerling die „gezondigd” had met de tong een kruis trekken op de vloer van de klas, om zich te „reinigen”... Die praktijk van het „symbool” was in bepaalde scholen omstreeks 1960 nog in zwang! Vandaag de dag is er geen „symbool” meer nodig. Bijna geen kinderen kennen nog de taal van hun land. Dat belet echter

niet dat dezelfde politiek van ostracisme voortduurt. Daarvan getuigt dit citaat uit een rede van Georges Pompidou, humanitaire president van de Vijfde Franse Republiek: „Er is geen plaats voor de regionale talen en culturen in een Frankrijk dat geroepen is zijn stempel te slaan op Europa”.

In die omstandigheden, veroordeeld te strijden of te verdwijnen, hebben wij gekozen voor de strijd³. Sinds een twintigtal jaren is onze strijd toegenomen en verscheidener geworden. De beweging rond *Al Liamm* (De band) heeft sedert 1946 *Gwalarn* opgevolgd. Het tijdschrift met dezelfde naam heeft onder meer speciale afleveringen verzorgd over Vlaanderen en Friesland. Talrijke culturele verenigingen hebben het licht gezien. Hele groepen jongeren en gepensioneerden hebben het volks toneel nieuw leven ingeblazen. Iedere week worden in tal van gemeenten „Festoù-noz” georganiseerd, waar alleen Bretonse dansen worden gedanst door jong en oud. Ik denk daarbij ook aan de „Beilhadegou Treger”, avonden van Bro Dreger, waarop zangers-toondichters, dichters, auteurs en acteurs van blijspelen, vertellers, kineasten de zalen elk weekeinde doen vollopen. Nog zeer onlangs is de oprichting te melden van *Diwan* (Kiem of ontkomen), een replikek op het in gebreke blijvende officieel onderwijs, en een akte van geloof in de toekomst!⁴

Wie zal het dan verbazen, na lezing van dit korte betoog, dat onze dichtkunst vaak een wapen is in een ongelijke strijd. Ongelijk, ja, maar waarin de geesteskunst en de solidariteit van de kleine volkeren het imperialisme van de grote mo-

(3) Cfr. *La langue bretonne face à ses oppresseurs*, van Jorj Gwen-
gen (Uitg. Nature et Bretagne, Quimper - 1975).

(4) *Diwan* zorgt voor gratis kleuterscholen, beheerd door leerkrachten en ouders. Die scholen worden niet erkend door het Franse rijk en dus niet gesteund; ze leven van giften vanwege de militanten van de Bretonse beweging en van de organisatie van feesten te hunnen bate. De eerste school ontstond te Lambaol (Leon) in 1977. Er waren er al 9 in 1978, en voor 1979 zijn er nog 5 nieuwe voorzien. Ook wordt gedacht aan tweetalige lagere scholen, want, in tegenstelling met de wetgeving van meer demokratische landen, verbiedt de Franse wet elke school waar het Frans niet ten minste de helft van de tijd wordt onderwezen.

gendheden te boven kunnen komen. Onze aktie en onze literatuur sluiten weer aan bij de opening naar de wereld waar Frankrijk ons van wilde beroven.

De onderhavige bloemlezing getuigt daarvan. Ze geeft een beeld van onze Renaissance, die begint met Kervarker en zich geleidelijk ontplooit bij de meest representatieve dichters na hem. De oordeelkundige keuze van auteurs en teksten, de grote uitdaging van de vertaling zijn het werk van een vriend van Bretanje en zijn cultuur. Dat werk bevestigt de banden die alle rechtvaardige en vrije mensen samenhouden, om aan de wereld een deel van zijn ziel terug te schenken, te beginnen met de boodschap van zijn dichters.

BEKNOPT OVERZICHT VAN DE BRETONSE LITERATUUR

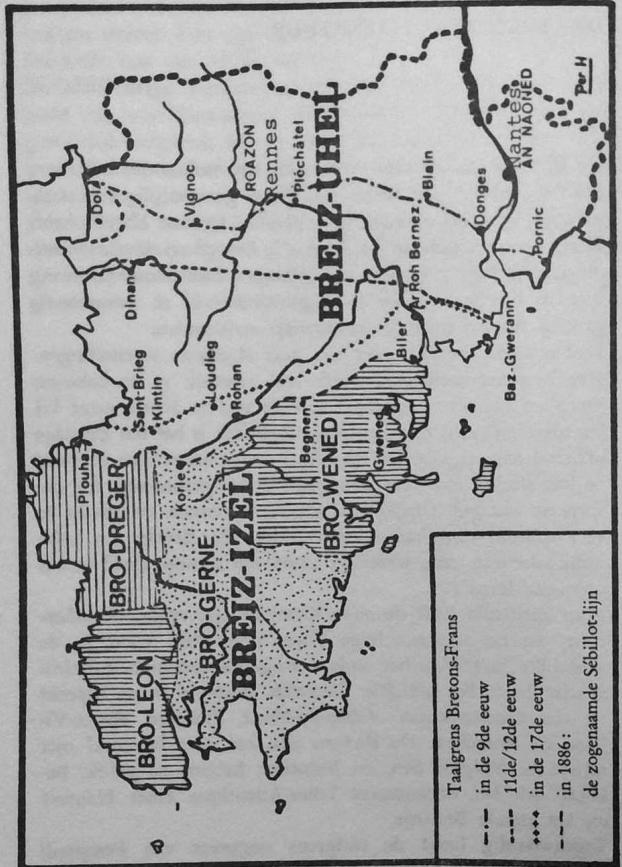
Jan DELOOF

De Bretonse taal en literatuur leiden een verkommerd bestaan, ook nog zoveel jaar nadat een Frans generaal in een stamverwant land het roemruchte „Vive le Québec libre!” heeft uitgeroepen. Stelselmatig worden alle kansen op overleven onmogelijk gemaakt. Ik acht me ontslagen deze boude bewering hier te bewijzen: voor belangstellenden is er ruimschoots genoeg lektuur over dit onderwerp vorhanden.

Laat ons hier volstaan met een paar algemene vaststellingen. Het Bretonse taalgebied heeft een moeilijk af te bakenen grens en het aantal sprekers van de taal is alleen maar bij benadering te schatten, want voor Frankrijk is het feit Bretanje officieel onbestaande. De schrijftaal wordt nauwelijks gebruikt en kan slechts door zeer weinigen worden gehanteerd. De gesproken taal telt talrijke dialektische varianten en maakt te veel gebruik van Franse leenwoorden. En slechts een zeldzame keer is er enig wezenlijk teken van aanwezigheid in het openbaar leven.

Maar niettemin leeft de oude Keltische taal achter de schermen van het oppermachtige Frans nog altijd voort in de westelijke helft van het oude hertogdom Bretanje. Administratief heeft het officiële Frankrijk Bretanje thans beperkt tot vier departementen: Côtes-du-Nord, Finistère, Ille-et-Vilaine en Morbihan. De Bretons zijn het daar helemaal niet mee eens. Volgens hen, en historisch hebben ze gelijk, behoort ook het departement Loire-Atlantique (met Nantes) tot het aloude Bretanje.

Tegenwoordig loopt de taalgrens ongeveer van Pempoull (Paimpol) in het noorden, tot Gwened (Vannes) in het zuiden. Vanouds omvat het nu nog Bretons sprekend gebied vier onderscheiden streken: Bro Leon in het noordwesten, Bro Dreger in het noordoosten, Bro Gerne (ons beter bekend

als Cornouaille) in het zuidwesten, en Bro Wened in het zuidoosten. Deze vier streken waren vroeger evenveel verschillende bisdommen, en vandaag de dag komen ze in grote trekken nog overeen met vier dialectgebieden, met elk een eigen Bretone streektaal. Het geheel van deze vier „broiou” (landen) noemen de Bretons zelf „Breiz-Izel”, wat Laag-Bretanje betekent.

Ook in Breiz-Izel wordt de eigen taal zodanig door het Frans onder de voet gelopen dat ze vrijwel volledig uit de openbaarheid is verdwenen. Ze werd uit de steden eerst naar de dorpen, nu naar de afgelegen wijken verdronnen. En wat nog gevraaglijker is voor haar voortbestaan, ook op een ander front moet ze voortdurend terrein prijsgeven: de jeugd spreekt hoe langer hoe minder Keltisch. Daarom is het onbegonnen werk een nauwkeurig aantal Bretonstaligen te willen noemen: de officiële gegevens en vereiste definities ontbreken geheel. Maar 500.000 die het meestal praten, en 900.000 die het begrijpen is wellicht een niet al te overdreven raming. Het aantal in-het-Bretons-geletterden is daarentegen onnoemelijk klein.

In 1977 heeft een internationaal komitee een alarmkreet geslaakt en gewag gemaakt van „de *klaarblijkelijke wil een taal en kultuur uit te wissen*”. Het is kras uitgedrukt, maar een objectieve kijk op de huidige toestand laat nauwelijks een andere konklusie toe: „De staat en zijn instellingen negeren het Bretons. De administratie gedraagt zich alsof het niet bestond... Bruggen en Wegen verbiedt de stad Saint-Pol-de-Léon tweetalige wegwijzers te plaatsen, de minister van de posterijen ziet niet in hoe zijn diensten (in het tijdsperiode van de postnummers!) briefwisseling met Bretonse adressen zou kunnen bezorgen. Volop in een myte levend weigert de Franse staat bij de volkstellingen zijn staatsburgers over een nochtans belangrijk feit te ondervragen: de taalgroep waartoe ze behoren”. (Per Denez, hoogleraar te Rennes, in *Le Monde* van 28-29 april 1974).

De klacht is niet nieuw. Reeds bij het begin van de eerste wereldoorlog schreef de dichter Kalloc'h: „Als Bretanje valt...

staat er op de kusten van het Westen een vuurtoren minder voor de volken die nog zullen komen". Na de tweede wereldoorlog dichtte Ronan Huon: „Ik probeer te zingen in een taal die mijn eigen buur niet meer verstaat" ... En in 1971 echoden die woorden na in de bittere opmerking van Yann-Ber Piriou, naar aanleiding van zijn nieuwe bloemlezing Bretonse gedichten: „Leur caractère partisan n'échappera à personne. Nous l'avons voulu. Comment ne pas être partisan quand on se bat le dos au mur?"

Bretonse dichters en gedichten? Jawel, en beslist niet vanaf vandaag. Maar vandaag is het vijf voor twaalf, wat niet alleen de stijfkoppigheid helpt verklaren waarmee de Bretonse auteur het oude Keltisch blijft hanteren, maar ook de groeiende vereenzelviging met de geestelijke en sociale noden van de Bretonse volksmassa. De kleine bloemlezing die de lezer hier wordt aangeboden is in de eerste plaats een poging om die ontwikkeling te illustreren.

In de tweede plaats wilde ik, op een paar uitzonderingen na, geen vertalingen in proza voorleggen, maar Nederlandse gedichten, zo goed als dat in mijn vermogen lag. Ik besef dat die dubbele doelstelling een ernstige beperking inhoudt: bepaalde dichters mochten niet ontbreken, al kostte de vertaling „blood, sweat and tears", terwijl persoonlijkheden die me beter lagen al eens wat plaats moesten inruimen. Maar niettemin hoop ik een keuze aan te bieden die enigszins representatief is voor wat er in de Bretonse lyriek van de laatste halve eeuw leefde en nog leeft.

* * *

Het Armorikaans Bretons moet al zeer vroeg de voertaal van een eigen letterkunde zijn geweest, reeds van in de achtste eeuw, toen het Brittonisch zich begon te differentiëren in Wels, Kornisch en kontinentaal Bretons. Op dat tijdstip reeds hadden de drie vertakkingen de hele „matière de Bretagne" gemeen (koning Marc'h, Tristan, Merlijn, koning Arthur), die een viertal eeuwen later zo'n ontzaglijke invloed op de

Westeuropeese Middeleeuwse literatuur zou uitoefenen. In het Bretons zelf zijn echter maar een paar glossen uit die vroege tijden of uit de Middeleeuwen bewaard gebleven.

Desondanks kunnen we vermoeden dat er in Bretanje een sterke mondelinge overlevering van literaire teksten moet hebben bestaan, want als de eerste documenten (uit de 14e eeuw) ons bereiken, zijn ze gekenmerkt door een zeer ingewikkelde, typisch Keltische versificatie, die zonder een voorafgaande, stevige traditie niet denkbaar is, zoals Tugdual Kalvez hierboven reeds aantoonde.

Bovendien moeten er tientallen mysteriespelen in omloop zijn geweest, waarvan er slechts een klein aantal in de 15e en 16e eeuwen op schrift werd gesteld, zoals *Bubez santez Nonn* (Het leven van Sinte-Nonne) of *Bubez mab-den* (Het leven van de mens). Voor het overige leefden die duizenden verzen alleen in de hoofden en harten van de acteurs, gewone volksmensen die wel eens hun naam te danken hadden aan de rol die ze steevast in het lokale mysteriespel vertolkten.

Die Bretonse volksmensen hebben trouwens nog een andere soort teksten van generatie op generatie doorgegeven: de balladen en liederen die dank zij de mondelinge overlevering tot in onze tijd bewaard zijn gebleven en die we kennen in de vorm waarin ze door verzamelaars als Kervarker (Villemarqué) en Luzel in de vorige eeuw werden opgetekend. Veel later dan elders in Europa werd de Bretonse letterkunde dus aan het schrift toevertrouwd, zodat de Middeleeuwen er literair gezien langer zijn blijven samenvallen met de latere stromingen. Men laat de nieuwere Bretonse literatuur wel eens beginnen met de publicatie in 1659 van *Le Sacré Collège de Jésus* van de jezuïet Julien Maunoir. Dat boek is eigenlijk geen godsdienstig traktaat, zoals de titel laat vermoeden, maar in de eerste plaats een Bretonse grammatica en woordenboek. Maunoir is in zijn tijd de doodgraver geweest van de sociale vooruitgang in Bretanje, maar heeft anderzijds een hervorming van de spelling op zijn aktief die voor de taal van grote betekenis is geweest. Wat dan weer niet betekent dat de 17e en 18e eeuwen een blocitijdperk in

de Bretonse literatuur zouden hebben betekend. Wel bleef het volkstoneel bij herhaling nieuwe stukken opleveren, met geboren akteurs als Job Coat als bekend gebleven uitschieters, en ontstonden nieuwe volksliederen, waarin meer dan vroeger spot en satire het hoofd opsteken.

Toen brak de Romantiek aan, de stroming die voor veel minderheden in Europa een nieuwe morgen zou inluiden. Ook in Bretanje zou de Romantiek niet onopgemerkt voorbijgaan. De taalkundige Yann-Frañsez ar Gonideg (Jean-François Le Gonidec, 1775-1838) heeft aanzienlijk werk geleverd om het Bretons, dat nooit enige aandacht vanwege de overheid had mogen genieten, grondig te bestuderen en er de grammatica van vast te leggen. Hij zuiverde de woordenschat, stelde een meer fonetische spelling en een eenvormig gemaakte literaire taal voor. Hij steunde daarvoor voornamelijk op de streektaal van Bro Leon (het noordwesten van Finistère).

Als taalvorser gaf hij verschillende belangrijke werken uit, waaronder zijn *Yezhadur Kelt-ha-Brezhonek* (Keltisch-Bretonse Spraakkunst, 1807) en zijn *Geriadur Brezhonek-Gallek* (Bretons-Frans Woordenboek, 1821). Toch was zijn hoofdbekommernis als schrijver wellicht zijn Bretonse vertaling van de Heilige Schrift, die echter niet erkend en pas in 1866 gedrukt werd, zonder Imprimatur.

Maar de belangrijkste gebeurtenis uit de hele geschiedenis van de Bretonse letteren was ongetwijfeld de publikatie van de *Barzaz Breiz*, voor het eerst in 1838 (verschillende verbeterde uitgaven zagen het licht, tot in 1867. Deze laatste editie werd sindsdien herhaaldelijk herdrukt). De *Barzaz Breiz* (of : Gedichtenboek van Bretanje) is een verzameling liederen, door de reeds vermelde Villemarqué (Kervarker) opgetekend, ingeleid en toegelicht.

Onmiddellijk kende het boek een opmerkelijk succes in heel Europa (George Sand noemde het wild entoesiast: „plus complet, plus beau, plus parfait qu'aucun chef-d'œuvre de l'esprit humain”), maar het duurde niet lang of Villemarqué werd beschuldigd van vervalsing, zodat tegenstanders van de regionale talen in Frankrijk tot nu toe geredelijk beweren

dat de relatieve heropbloei van de Bretonse literatuur te danken is aan een mystifikatie.

Het geschil heeft enorm veel inkt doen vloeien en tot vandaag de dag is de kwestie nog altijd niet geheel opgelost. Opvallend is daarbij dat Villemarqué zich nooit verwaardigd heeft op die verwoede aanvallen te antwoorden. De meest recente studies laten meer en meer vermoeden dat de ingrepen van Villemarqué vooral tekstverbeteringen en aanvullingen zijn geweest, eerder dan geheel eigen bewerkingen van populaire tema's. Men gaat, zoals Yann Brekilien, spreken van een zekere „plastische chirurgie“: „Par respect de ses lecteurs, il redressait, quand besoin était, ce qui lui paraissait des altérations. Il avait raison de le faire : quand on veut ouvrir au public un monument historique, on commence par y faire un minimum de réparations“. Wat er ook van zij, zoals de poëzie van de *Barzaz Breiz* ons heeft bereikt heeft ze nog niets van haar kracht en schoonheid ingeboet. Getuige de vele zangers die de laatste jaren de door Villemarqué gepubliceerde liederen opnieuw in hun repertorium hebben opgenomen (Stivell, Servat, Gwernig e.a.).

De *Barzaz Breiz* heeft een enorme invloed uitgeoefend op de Bretonse letteren van de 19e eeuw. Fransschrijvende dichters als Auguste Brizeux (1806-1858) komen ertoe ook Bretonse poëzie te gaan schrijven, anderen schrijven alleen Bretons en geven blijk van waarachtig talent: Prosper Proux (1812-1873) en Narcisse Quellien (1848-1902), een vriend van Renan. Ook een paar proza werken zijn te vermelden: de verhalenbundel *Gwechall-Goz e oa* (Er was eens) van Gabriel Milin (1822-1895) en vooral de novellenbundel *Emgann Kergidu* (De slag van Kergidu) van de priester Lan Inizan (1826-1891), met als centraal thema de gevechten die zich op het einde van de 18e eeuw hebben afgespeeld tussen groepen chouans en de geregelde troepen van generaal Canclaux, in de buurt van Saint-Pol-de-Léon.

Maar zoals vaker voorkomt was de invloed van de *Barzaz Breiz* niet onverdeeld gunstig. De bundel heeft ook mede het ontstaan veroorzaakt van een langdurige „Keltische“ stro-

ming die tal van epigonen heeft opgeleverd, en al bij al niet veel anders dan gezwollen, zichzelf plagiërende en wereldvreemde poëzie. We moeten wachten tot het begin van de 20e eeuw om de echte heropleving van de poëzie mee te maken, aarzelend beginnend met het eenvoudige en populaire werk van dichteressen als Marianna Abgrall (1850-1926) en het naistertje Filomena Cadoret (1882-1923), of de toch nog vrij oppervlakkige verzen van de dichter Taldir (pseudoniem van Frañsez Jaffrennou, 1879-1956), de auteur van het Bretonse volkslied „Bro Gozh ma Zadoù” (Het oude land van mijn vaderen).

Om dan opeens een merkwaardig hoog nivo te bereiken met de jong gestorven Yann-Ber Kalloc'h (1888-1917), gesneuveld in de eerste wereldoorlog. Zijn persoonlijkheid en al te vroege dood herinneren enigszins aan de rol en de figuur van de Vlaming Albrecht Rodenbach. Het is, na een zeer beperkte keuze uit de rijke *Barzaz Breiz*, met Kalloc'h dat we straks, in de bloemlezing, onze reeks vertalingen uit de hedendaagse Bretonse lyriek zullen beginnen.

Nog belangrijker dan de hooggestemde poëzie van Kalloc'h is het toneelwerk van Tangi Malmanche (1875-1953). Hij stamde uit een zeevaardersfamilie van Brest, maar werd, hoewel hij licentiaat in de rechten was, smid in de Parijse banlieue. Hij was een verwoed amateur-uitvinder, terwijl zijn literaire activiteiten zeer lang een haast geheime bezigheid zijn geweest, nadat hij in 1903 zonder succes had geprobeerd een Bretons tijdschrift op te richten: *Spered ar vro* (De geest van het land).

In zijn toneel, dat stoeft op zijn kennis van het gewone volk, gebruikt Malmanche de ruige taal van de boeren en zielui van Bro Leon, het achterland van Brest. Het is een zonderlinge mengeling van ostentatief naturalisme en zuiver idealisme, geschreven door een hardnekig misantroop, die soms op meesterlijke wijze de zwarte humor hanteert, in een zeldzame keer opgevoerde stukken als *Marvailb an ene naonek* (Fabel van de hongerige ziel), *Gurvan, ar marc'beg estranjour* (Gurvan, de vreemde ridder), *Ar Baganiz* (De mensen van

Pagan), *Bubez Salaün lesanvet ar foll* (Het leven van Salauïn, bijgenaamd de Gek) en *An Antekrist* (De Antichrist). Het is een merkwaardige bijdrage tot de hedendaagse letters. Alleen: Malmanches personages zoeken niet een auteur, zoals die van Pirandello, maar... een publiek.

Naast Malmanche valt hier ook nog de novellist Dir-na-Dor (Erwan Le Moal, 1874-1957) te vermelden, die zijn werken in het dialect van Bro Dreger schreef. Hij publiceerde o.m. twee bundels idyllische, landelijke verhalen onder de titel *Pipi Gonto* (1902 en 1908), en een niet onverdienstelijk drama: *Ar Chiminaou* (De zwerver, 1925).

Intussen is het Bretonse culturele leven allerwegen gaan gisten. Uit een overvloed van bladen en blaadjes zijn daarbij vooral twee tijdschriften te vermelden. Vooreerst *Dibunamb* (Laten we wakker worden), in 1905 opgericht door de dichter-en-boer Loeiz Herrieu (1879-1953), die er 35 jaar de onvermoeibare animator van bleef. Loeiz Herrieu, werkzaam in de streek van Gwened (Vannes), verzamelde eveneens volksliederen en gaf eigen verzen uit in de bundel *Dasson ur galon* (Weerkank van een hart).

Nog diepgaander was de invloed van het tijdschrift *Gwalarn* (Het noordwesten), en meteen breder, omdat het zich richtte tot de Bretons van de vier dialectgroepen. *Gwalarn* verscheen van 1925 tot aan het einde van de tweede wereldoorlog. Het blad stelde zich een dubbel doel: een Bretonse elite vormen die elk provincialisme zou afzweren, en, eenmaal het beoogde internationaal nivo bereikt, „mont d'ar bobl”, de Bretonse cultuur naar het gewone volk brengen. De ramen werden resoluut opengeworpen en het blad ruimde heel wat plaats in voor vertalingen uit de wereldliteratuur van alle tijden, en voor de literatuur van de andere Keltische landen. De oprichter en onbetwiste voorman van *Gwalarn* was Roparz Hemon (Louis-Paul Némo, 1900-1978). Zijn tragiek is die van de militante schrijver die slechts gehoor vindt bij een kleine groep intellektuelen, en niet bij de brede volksmassa, die hoe langer hoe meer vervreemd van de eigen taal in haar geschreven vorm. Zijn gehele oeuvre is niets anders dan een

poging om zin te geven aan een buitengewone roeping, een bezinning over de politieke doelstellingen van de Bretonse beweging en een praktisch streven om de taal in een eenvoudige vorm opnieuw naar het volk te brengen.

In de periode tussen de twee oorlogen traden naast Hemon een hele groep schrijvers via *Gwalarn* op de voorgrond: o.m. Jakez Riou (1899-1937), auteur van weemoedige novellen en het burleske toneelstuk *Nomenoe-oe*; Youenn Drezen (Yves Le Drézen, 1899-1972), dichter, toneelschrijver en auteur van de realistische, harde roman *Itron Varia Garmez* (O.-L.-Vrouw van de Karmel); Abeozan (J.F.M. Eliès, 1896-), vertaler uit het Wels en schrijver van romans en novellen met de eerste wereldoorlog en de Bretonse beweging als achtergrond; de hermetische dichter Kerverziou (Guillaume Berthou, 1908-1951); de kunstschilder en romancier Langleiz (Xavier de Langlais, 1906-1975), die de eerste science-fictionroman in het Bretons publiceerde, *Enez ar Rod* (Het Wieleiland); de fijnzinnige, virtuoze priesterdichter Maodez Glanndour (L. Le Floc'h, geb. 1909), die naast naturopoëzie en religieus dichtwerk ook een nieuwe Bijbelvertaling bezorgde.

Met de tweede wereldoorlog komt er een onherstelbare breuk in de verdere ontwikkeling van de Bretonse letteren. Zowel politiek als kultureel werden er Bretons gevonden die hun heil en bevrijding verwachtten van de nazi's. De repressie was ongenadig en vaak onrechtvaardig. Het valt moeilijk te ontkennen dat de Franse overheid van de gelegenheid gebruik wilde maken om de Bretonse cultuur te onthoofden. Ze slaagde daar voor een groot deel in.

Het duurde een tijd vooraleer nieuwe tijdschriften de voor het Bretons welhaast hopeloze situatie probeerden te keren. Het belangrijkste blad, dat door Ronan Huon (geb. 1922) werd opgericht en sedert 1946 ononderbroken verschijnt, is *Al liamm* (De band).

De doelstellingen van *Al liamm* konden moeilijk anders zijn dan die van *Gwalarn*. Maar het nieuwe tijdschrift kon niet hopen op een even vlugge inburgering bij de massa, die hoe

langer hoe meer het Bretons verloochende. Zijn lezers waren, en zijn nog voor een overgroot deel stedelingen, onder wie de meest radikalen een echte geestelijke rekonesie verwegenlijken en van het Bretons opnieuw hun dagelijkse omgangstaal maakten. Maar die omstandigheden betekenen meteen dat *Al liamm* erg ver verwijderd blijft van de van huis uit Bretonstalige volksmens.

Vanaf 1957 verscheen een ander vermeldenswaardig tijdschrift, *Brud* (Faam, Voorspoed), dat zich meer tot de landelijke Breton wilde richten en daarom een taal hanteert die toegankelijker is dan die van *Al liamm*, en die tegelijk meer stoeilt op het gesproken Bretons.

De grote naam bij *Brud* is Per-Jakez Helias (geb. 1914), die vooral bekend is vanwege zijn knap toneelwerk. Helias publiceerde in 1964 echter ook een markante dichtbundel: *Maner Kuz* (Geheim landgoed), die getuigt van zijn hopeloze liefde voor de typische beschaving van zijn mensen, een rurale cultuur die hij voor zijn ogen ziet ineenschrompelen en die hij niet reden kan. Meer radikale Bretons wrijven Helias wel een zekere lauwheid in zijn standpunten aan.

Hoe moeilijk de positie van de Bretonse taal thans ook moge zijn geworden, nog altijd en telkens opnieuw komen figuren naar voren die het Bretons boven het Frans verkiezen om zich als schrijver uit te drukken. Wegens het ontbreken van een normaal uitgeversapparaat is de Bretonse literatuur op de koop toe nauwelijks op de boekenmarkt aanwezig. En toch... En toch gingen en gaan ze koppig door: Yeun ar Gow (1897-1966), die o.m. zijn jeugdherinneringen neerschreef in *E skeud Tour bras Sant Jermen* (In de schaduw van de grote toren van St.-Germain, 1955); Jarl Prial (Charles Trémel, 1885-), die op bijna 60-jarige leeftijd in het Bretons debuteerde en toen nog een merkwaardig oeuvre kreerde, met o.a. het door zijn verblijf in Rusland geïnspireerde *Paotr e varv ruz* (De rode dood van de knaap), het dagboek *Va Bubez e Russia* (Mijn leven in Rusland) en de roman *Al lestr Pembroke* (De driemaster Pembroke); Ernest Ar Barzig (geb. 1917), auteur van de pregnante roman

BLOEMLEZING

Loeiz Lezongar (1968) en de belangrijke novellenbundel *Buzhez ha Faltazi* (Leven en Fantasie, 1970); de krachtige en weerbarstige dichter Youenn Gwernig (geb. 1925) en de felle Paol Keineg (geb. 1944), die debuteerde in het Frans, maar voor zijn radikaalste protesten teruggrijpt naar een ongeborsteld en eenvoudig Bretons. En Piriou,... en Kalvez,... en Madeg...

De lezer zal het daarbij niet ontgaan, zelfs in de zeer beperkte keuze die hier wordt aangeboden, dat de tematiek en de toon niet meer dezelfde zijn als in de beginjaren van *Al liamm*. Meer en meer is voor de Bretonse dichter alles wat Frans is gaan samenvallen met imperialisme, kolonisering, sociale verdrukking. En de echo van die overtuiging klinkt harder en harder door. De Bretonse dichter is de aanklager geworden, niet alleen van het smoren van zijn taal en cultuur, maar bovendien van de ekonomiesche en sociale achterstelling waarvan zijn land het slachtoffer is. Dat is zijn nieuwe stimulans om in de Bretonse poëzie te volharden. Hoelang nog? Hoelang zal dit protest nog te horen zijn? Waarschijnlijk zolang er nog één dichter is die het H. Le Moal, rektor van de universiteit te Rennes, nazegt: „Door — loyaal — de Bretonse taal te verdedigen, verdedigen wij een natuurlijk recht op verscheidenheid, een uitgesproken en nog steeds beleefde realiteit, — d.w.z. een bepaalde voorstelling van de wereld waaraan wij onvoorwaardelijk trouw wensen te blijven”. (*Le Monde*, 2-3 mei 1976).

Zwevegem, december 1978.

Villemarqué (Théodore-Claude-Henri Hersart de la V. - In het Bretons: Teodor-Glaoda-Herri Hersart Kervarker, geboren te Quimperlé) is vooral bekend door de publikatie, voor het eerst in 1839, van zijn *Barzaz Breiz* (Gedichtenboek van Bretanje), dat hij voorstelde als een verzameling door hem opgetekende volksliederen. Kervarker voorzag zijn boek van een grondige inleiding en elk lied van uitvoerige kommentaar. Daardoor vertoonde het veel gelijkenis met andere bundels volksliederen, zoals de *Chants populaires des Flamands de France* (1856) van Edmond de Coussemaker. Later werd Kervarker er echter van beschuldigd een groot deel van zijn verzameling zelf te hebben geschreven. Die beschuldiging van mystifikatie heeft veel inkt doen vloeien, maar het is een feit dat tot op vandaag de *Barzaz Breiz* nauwelijks iets van zijn poëtische kracht heeft verloren.

Kervarker geeft in zijn bundel in een „Argument” telkens de historische achtergrond waartegen het lied moet worden gezien. Dan laat hij de Bretonse tekst volgen, samen met een Franse vertaling en een uitvoerige toelichting. Achteraan heeft hij de melodieën gegroepeerd.

Voor de hier volgende bewerkingen zag ik me genoodzaakt alles wat te vereenvoudigen. Het „Argument” is bekort; de melodie wordt ongewijzigd, de toelichting helemaal niet overgenomen. De vertaling diende heel vrij te gebeuren, omdat de Bretonse zinsbouw veel gedrongener is dan de Nederlandse en dus heel wat beelden en ideeën veel kompakter kan verwoorden. Bovendien zijn niet van elk gedicht alle strofen vertaald. Ik ben met die handelwijze in goed gezelschap: ook de hedendaagse Bretonse zanger (die voor zijn repertoire nog altijd dankbaar uit de *Barzaz Breiz* blijft putten) doet zijn eigen keuze uit de vele strofen.

DE PROFETIE VAN GWENCHHLAN

(Diougan Gwenc’han)

1. INHOUD

Er is onder de volksliederen van Bretanje een lied te vinden, met de naam *Profetie van Gwenc’blan*, dat men toeschrijft aan de vijfde-eeuwse bard met dezelfde naam... Ziehier wat de traditie ons over hem meedeelt. Gwenc’han werd lange tijd door een vreemde prins vervolgd. Die prins, eenmaal meester van zijn persoon, liet hem de ogen uitsteken, wierp hem in de kerker, waar hij stierf, en sneuvelde zelf, korte tijd nadien, op het slagveld, onder de slagen van de Bretons, als slachtoffer van de profetische vervloeking van de bard.

Die traditie komt wonderlijk goed overeen met het volgende lied, opgetekend te Melgven, waarvan wordt gezegd dat Gwenc’han het dichtte in het diepste van zijn kerker, enkele dagen voor zijn dood.

2. MELODIE

DIOUGAN GWENC'HLAN

Maestoso.

Pa guz ann heol, pa goenv ar
mor, Me oar ka-na war dreuz ma dor. Pa
guz ann heol, pa goenv ar mor; me
oar ka-na war dreuz ma dor.

3. VERTALING

- * Bij ijsgetij, bij lentegeur
Zing 'k op de dorpel van mijn deur.
- * Ik ben nu oud, ik was toen jong,
Zing nu zoals ik toen al zong.
- * Ik zing bij dag, ik zing bij nacht,
En toch is 't leven mij één klacht.
- Vraag niet waarom zo droef van zin,
Mijn veeg bestaan houdt redenen in.
Geloof niet dat ik straks verstom
Omdat ik vrees ken voor wat komt.
- Geloof niet dat ik vrees en beef,
Want lang genoeg heb ik geleefd.
Zoekt men me niet, dan vindt men mij ;
Men vindt me niet, al zoekt men mij.
- Wat dra geschiedt, het deert me niet,
Dat wat geschieden moet geschiedt.
- * Elkeen moet driemaal door de dood
Eer hij tot rust komt in zijn schoot.

* Dit zijn de vier strofen die Alan Stivell zingt op zijn LP *E Langonned* (Fontana 6325 332).

II.

Ik zie : de ever uit het bos
Sleept zijn gewonde poot door 't mos.

Zijn muil, rood bloedend, is nu stom,
Het maanhaar grijs van ouderdom.

Omzwermd van jongen, moe is hij,
Blind van de honger grommen zij.

Het zeepaard komt hem tegemoet
Dat heel de oever ijzen doet.

Ik zie : het is als sneeuw zo blank,
Van zilvren hoornen 't voorhoofd lang.

Het water kookt onder zijn voet,
Wijl 't vuur zijn neusgat zwellen doet.

Zeeveulens zie ik, zuid en noord,
Zo dicht als gras aan vijverboord.

— O zeepaard, nu met frisse moed,
Ram hem de kop in, sla toch toe!

De naakte voet slipt in het bloed!
Nog harder, toe, sla harder toe.

Ik zie als een rivier van bloed!
Sla toe, sla hard, nog harder toe!

Tot aan zijn knie zie ik het bloed,
Als een moeras, ik zie het bloed!

Nog harder, toe, sla harder toe,
Pas morgen zit g'aan rusten toe...

Sla ongenadig, zeepaard, toe,
Ram hem de kop in, sla toch toe!

III.

Waar ik in 't graf te slapen lag
Hoord' ik de arend in de nacht.

Hij riep zijn jongen bij elkaar
En d'andre vogels allegaar.

Hij riep hen van de torentop:
— Snel, rep uw vlerken, snel, sta op!

Geen rottend vlees van schaap of hond,
Aan christenvlees eten w'ons rond! —

— Gij oude zeeraaf, luister ras,
Zeg mij, wat houdt ge daar toch vast?

— Het hoofd is 't van de vreemde prins;
Herkent ge 't niet aan deze grijns?

Zijn rode ogen zijn mijn buit:
Hij doofde u de ogen uit.

— En gij, o vos, o zeg me ras,
Zeg me, wat houdt ge daar toch vast?

— Zijn hart, zijn hart dat houd ik vast,
Dat valser dan het mijne was,

De dorre bron van al uw leed
Die u sinds jaren sterven deed.

— En gij daar, pad, zeg mij terstond,
Wat zoekt ge daar toch in zijn mond?

— Ik zit en wacht hier onverveerd
En grijp zijn ziel als zij passeert.

Ze blijft verzwolgen tot haar leed,
Tot straf van wat de schurk misdeed

De bard die niet meer zingt, helaas,
Hier bij Porzh-gwenn en Roc'h-allaz.

DE WIJN VAN DE GALLIËRS

(Gwin ar C'challaoued)

1. INHOUD

Het is bekend dat in de zesde eeuw de Bretons vaak invallen pleegden op het territorium van hun buren, die onder de heerschappij van de Franken leefden en die ze in het algemeen Galliërs noemden. Die expedities, meestal ondernomen om hun onafhankelijkheid te verdedigen, waren soms ook ingegeven door het verlangen zich bij de vijand te bevoorradden in wat ze in Bretanje ontbeelden, voornamelijk wijn. Zodra de herfst kwam in het land, zegt Gregorius van Tours, vertrokken ze met hun karren, voorzien van wapens en landbouwtuig, om de gewapende oogst te doen. Als de druiven nog ter plaatse waren plukten ze die zelf; was de wijn al gereed, dan namen ze hem mee. Als ze te gehaast waren, of door de Franken verrast, dronken ze de wijn ter plaatse, en keerden dan, de plukkers gevankelijk meevoerend, lustig naar hun bossen en moerassen terug. Het lied dat u gaat lezen is ontstaan, aldus de beroemde auteur van de *Récits mérovingiens*, bij de thuiskomst na zo'n expeditie. Enkele stamgasten van de parochie Coray zingen het nog, het glas in de hand, veeleer voor het deuntje dan voor de woorden, waarvan ze, goddank, de primitieve geest niet meer snappen.

2. MELODIE

GWIN AR C'HALLAOUED

Allegretto

Gwell eo gwin gwenn bar Na mou - ar;
Gwell eo gwin gwenn bar. Tan! tan! dir! oh! dir!
tan! tan! dir! ha tan! Tann! tann! tir ha
tonn! tonn! tann! tir ha tir ha tann!

3. GEDEELTELIJKE VERTALING *

Beter wijn der druif
Dan der bes!
Beter wijn der druif.

Refrain

Vuur! vuur! staal! o, staal!
staal en staal en vuur, vuur, vuur!
Land en zee, zee, eik,
land en land en eik!

Beter nieuwe wijn,
Wijn dan bier;
Beter nieuwe wijn.

Beter Gallische wijn,
Wijn dan mee;
Beter Gallische wijn.

Bloed en wijn te zaam
Vloeien rood;
Bloed en wijn te zaam.

Gallische wijn vloeit rood,
Snel en rood;
Gallisch bloed vloeit rood.

* Volgens de bekorte en licht aangepaste versie, gezongen door Youenn Gwernig, op LP *Distro ar Gelred* (Arfolk SB 309).

DE ZWAAN

(An Alarc'h)

1. INHOUD

Karel van Blois was gesneuveld bij Auray (1364) en Jan van Montfort, zijn rivaal, werd meester van Bretanje. Maar de voorliefde van Jan voor de vreemdelingen die hem het land hadden helpen veroveren, het onthaal dat hij hen bood aan zijn hof, de gunsten waarmee hij hen overlaadde ten nadele van de Bretons, riepen al snel nationale passies wakker: door zijn baronnen voor de keuze geplaatst de Engelsen uit Bretanje te verjagen of zelf het land te verlaten, koos hij het tweede en vertrok naar Engeland.

Karel V meende in het gedrag van de baronnen een blijk van sympathie voor Frankrijk te zien en wilde daar gebruik van maken om Bretanje rechtstreeks onder zijn gezag te brengen... De koning verwachtte geen verzet vanwege de Bretons: hij kende slecht dat ras, altijd afkerig van het juk van overweldigers... Hertog Jan, door zijn baronnen... uit Engeland teruggeroepen, scheepte in om zich aan het hoofd te komen plaatsen van de nationale partij. Zijn terugkeer verwekte een zodanige geestdrift dat men boeren, burgers en edellieden zich in de zee zag storten, het schip dat hem aanbracht tegemoet. Men zag de burggraaf van Rohan, vroeger de felste tegenstander van Jans politiek, en, ongelooflijker nog, de weduwe van Karel van Blois zelf, op het strand knielen voor de bevrijder van het land!... Dan, zonder tijd te verliezen, en thans gevuld door de Bretons, trok hij het

vijandelijk leger tegemoet (3 augustus 1379).
De zang die u zult lezen en die me werd aangeleerd
door een van de gezellen van Tinteniac en van Georges
Cadoudal, uit het dorp Kerc'hoant in de Menez Arre,
is beslist bij die gelegenheid ontstaan.

2. MELODIE

Tempo di marcia.

ANN ALARC'H

The musical score consists of four staves of music. The first staff starts with a treble clef, the second with a bass clef, the third with a treble clef, and the fourth with a bass clef. The lyrics are written below each staff:

Emm a-larc'h, emm a-larc'h tre
 -mor, Emm a-larc'h, emm a-larc'h tre
 mor, War lein tour noal has tel Ar vor!
 Dunn, Dunn, daon! Dunn em-gaon! Dunn em gaon!
 oh! Dunn, Dunn, daon! Dunn em gaon + Dunn

3. GEDEELTELIJKE VERTALING

* Een zwaan, een zwaan van overzee
Brengt nieuwe hoop voor Armor mee!

Refrain: Din din don, ten strijd, ten strijde.
Din din don, kom op, ten strijd!

* Voor de Breton gaat alles best!
Fransoos, voor jou de zwarte pest!

* Er ligt een schip ginds in de golf,
Zijn witte zeilen die staan bol.

* Want hertog Jan is weer in 't land,
Verdedigt ons met hand en tand.

Tegen de Franse overmacht
Die het Bretonse recht verkracht.

Een kreet van vreugde stijgt nu op
En davert tot der rotsen top,

Weerklinkt tot op de Menez Bre.
De witte merrie ** hinnikt mee.

* Dit zijn de strofen die zowel Alan Stivell als Gilles Servat in hun moderne versie overnamen. Beiden zingen tot slot een strofe die niet van Kervarker komt, en die verwijst naar de Bretonse vlag: gwenn ha du (wit en zwart).
Zie resp. LP Fontana 6399 005 en LP Kelenn 6332 876.

** d.w.z. de zee.

De klokken luiden feestelijk
In elke stad, in elke wijk.

De zon schijnt dra de winter stuk,
Want hertog Jan is nu terug.

De hertog is een eedle heer,
Geweldenaar met zwaard en speer.

Hij dronk Bretonse moedermelk,
Géén oude wijn was ooit zo sterk.

...

De wolve likkebaarden al
Als hen de oorlogskreet toeschalt.

...

Daar waar de Fransman komt ten val,
Daar is het dat hij blijven zal,

Daar wachtend op de Jongste Dag.
En met hem valt het vals gezag.

Van Du Guesclin het vals gezag,
Die voor ons Breizh te strijden placht.

Refrain: Din din don, ten strijd, ten strijde.
Din din don, kom op, ten strijd!

DE DOOD VAN PONTKALEK

(Maro Pontkalek)

1. INHOUD

De zonen van hen die in de zestiende eeuw de wapens opnamen om hun land te bevrijden van het vreemde juk, moesten in de achttiende eeuw om dezelfde reden tweemaal in opstand komen.

De samenzwering van Cellamare was zuiver national. Wegens de schending van hun vrijheden door de Regent, wiens doel het was elk parlementair verzet te breken, verklaarden de Bretons de akte van vereniging met Frankrijk nietig en stuurden naar de Spaanse koning, Filips V, gevoldmachtigen die moesten onderhandelen over de algehele onafhankelijkheid van Bretanje. Het grootste deel van de adel en de landelijke bevolking sloten een verbond tegen Frankrijk; alleen de burgerij bleef buiten de nationale beweging...

De samenzwering mislukte, zoals men weet. Vier van de voornaamste leiders: Pontcalec, du Couëdic, Montlouis en Talhouet-le-Moine, werden gevangen genomen en behandeld met de grootste minachting voor de gerechtelijke geplogenheiten. De Regent, bevreesd dat hij geen doodstraf zou loskrijgen vanwege hun natuurlijke rechters, sleepte hen voor een krijgsgerecht; een vreemdeling, een Savoyard, zat het voor. Maar het volk, verontwaardigd, verwierp het vonnis, en alle wandaden van 1793 zouden nodig zijn om de Bretons de uitzonderlijke rechtbanken en de soldateska van 1720 te doen vergeten.

De elegie van de jonge Clément de Guer-Malestroit,

markies van Pontcalec, onthoofd te Nantes op de leeftijd van 21 jaar, op de Place du Bouffay, samen met de drie dappere edellieden die we hebben vernoemd, legt getuigenis af van de geest van de samenzwering en van de sympathie van het volk die hun laatste ogenblikken draaglijker maakte.

2. MELODIE

MARO PONTKALEK

Scherzando

Eur wer - zeen ne - ve zo sa vet;
Trai - tour! ah! mal - loz d'id - ta! War
mar - kiz Pout - ka - lek eo gret;
Trai - tour! ah! mal - loz d'id! mal - loz d'id!
Trai - tour ah! mal - loz d'id! ah!

3. GEDEELTELIJKE VERTALING

I.

Een nieuwe, droeve zang zing ik,
Wees vervloekt,
Gij verrader!

Op de markies van Pontkalek.
Wees vervloekt,
Wees vervloekt, gij, vervloekt,
Wees vervloekt, gij verrader!

Op Pontkalek, de jonge heer,
Zo koen, zo vroom, vol moed en eer.

Hij was de vriend van de Bretons :
Hij was geboren onder ons.

Van de Bretons een goede vriend,
Heeft hij de burger nooit gediend.

De burger achtte hij geen zier,
Die altoos koos de Franse sier,

Die altoos zocht met kwaad gemoed
Te schaan wie have heeft noch goed,

Wie slechts zijn beide handen heeft
En voor zijn vrouw en kindren beeft.

DRIE HEILIGDOMMEN, DRIE GEBEDEN

(Tri Neved, Tèr Bédenn)

fragment

... 'k Zag avondlijke kerken, waar de glorie van de kaarsen ruiste op 't altaar; 't was balsem voor een mannenziel.

'k Zag avondlijke tempels waar geen enkele Hostie was, geen licht. Hoe doods en kil! zo koud dat 't ijs op de gebeden stond en dat mijn mannenhart versteef.

De Aarde is een tempel vol gedoofde kaarsen...

De goddelijke vlam die Uw Apostelen van U te hoeden kregen, haast 2000 jaar geleden nu,

hebben ze gebracht tot aan de polen der planeet.

Helaas! Waar de vlam voor 't eerst aan 't branden was, daar heeft men in haar plaats een andere fakkel aangemaakt, ofwel is ze gestorven.

Gij weet dat ze bij ons nog altijd leeft, de Vlam geschenken aan de volken in Uw Evangelie;

Gij weet hoe ongerept ze is, en dat ze nooit verzwakkend flikkert in de absolute nacht van 't heidendom van deze tijd.

We hebben deze vlam voor U bewaard; bewaar nu op Uw beurt ons land.

Als Bretanje valt, betekent dit een kaars te weinig in Uw katolieke Kerk;

een vuur-toren minder op de kusten van het Westen, voor de volken die nog zullen komen;

een ster te weinig op de weg van Bethlehem en Rome...

(1914)

III.

— O heer markies, verberg u, vlug,
Daar zijn dragonders aan de brug.

Daar komen de dragonders aan :
Ze blijven rond de zaal al staan. —

...

Hij greep zijn wapen onvervaard :
— Ik schiet! Ik schiet als iemand naârt.

— O Heer, riep de pastoor, o Heer!
Schiet niet, dood niet, mijn dierbre heer.

Markies, in naam van God de Heer,
Die zo geduldig leed, weleer. —

Hij nam het woord berustend aan,
Gelaten riep hij : — Laat ons gaan.

...

Toen hij in Nantes binnenkwam,
't Was toen dat hij 't verdikt vernam,

Gevonnist, ver van vriend en huis,
Door de Regent zijn vreemd gespuis.

Ze keken hem kleinerend aan :
— Wat hebt gij, heer markies, gedaan?

— Ik deed mijn plicht. Ja, op mijn ziel!
En gij, doe gij nu maar uw stiel...

IV.

Het was Paaszondag van dat jaar.
Te Berne kwam een man te paard.

— Waar is het, beste vrouw en man,
Dat ik de priester vinden kan.

— Hij is de hoogmis aan het doen.
Kijk, daar begint hij zijn sermoen.

Stil, op de preekstoel in de hoek,
Schoof men een briefje in zijn boek :

't Hielp niet dat hij te lezen scheen,
Hij zag niets, door zijn tranen heen.

— Wat is er dan voor kwaad bericht
Dat de pastoor zo schreit en snikt?

— Ik ween, mijn kinderen, ik treur
Om 't onrecht dat u is gebeurd.

Gedood is die u voedsel gaf,
Hij die u kleedde ligt in 't graf.

Gedood is die u heeft bemind,
Gekoesterd als een vrouw haar kind.

Die van zijn land hield, hij is dood ;
Hij hield ervan tot in de dood.

Vermoord aan eenentwintig jaar,
De leeftijd van een martelaar.

Gedenk hoe vroom hij heeft geleefd,
Wees vervloekt,
Gij verrader!

Mijn God, wees barm... Mijn stem begeeft!
Wees vervloekt,
Wees vervloekt, gij, vervloekt,
Wees vervloekt, gij verrader!

Yann-Ber KALLOC'H (1888-1917)

Zoon van een vissersgezin van het eiland Groix. Wilde priester worden, maar pathologische stoornissen bij broer en zusters sloten hem uit. In 1915 nam hij vrijwillig dienst in het Franse leger, en sneuvelde in 1917.

Zijn poëzie is gebundeld in *Ar en deulin* (Geknield). Als dichtersfiguur herinnert Kalloc'h, die de bardennaam Bleimor gebruikte, aan Albrecht Rodenbach, deels door zijn overtrokken romantische levensvisie, deels door zijn al te vroege dood, deels door zijn partikularistisch taalgebruik. Zijn werk is echter gekenmerkt door religieuze bezieling, grote intensiteit en onloochenbare eerlijkheid. Al is het niet voldragen, toch heeft het via de Franse vertaling ervan ook buiten Bretanje zeer veel weerklank gevonden.

DRIE HEILIGDOMMEN, DRIE GEBEDEN

(Tri Neved, Tèr Bédenn)

fragment

... 'k Zag avondlijke kerken, waar de glorie van de kaarsen ruiste op 't altaar; 't was balsem voor een mannenziel.

'k Zag avondlijke tempels waar geen enkele Hostie was, geen licht. Hoe doods en kil! zo koud dat 't ijs op de gebeden stond en dat mijn mannenhart versteef.

De Aarde is een tempel vol gedooofde kaarsen...

De goddelijke vlam die Uw Apostelen van U te hoeden kregen, haast 2000 jaar geleden nu,

hebben ze gebracht tot aan de polen der planeet.

Helaas! Waar de vlam voor 't eerst aan 't branden was, daar heeft men in haar plaats een andere fakkel aangemaakt, ofwel is ze gestorven.

Gij weet dat ze bij ons nog altijd leeft, de Vlam geschenken aan de volken in Uw Evangelie;

Gij weet hoe ongerept ze is, en dat ze nooit verzwakkend flikkert in de absolute nacht van 't heidendom van deze tijd.

We hebben deze vlam voor U bewaard; bewaar nu op Uw beurt ons land.

Als Bretanje valt, betekent dit een kaars te weinig in Uw katolieke Kerk;

een vuur-toren minder op de kusten van het Westen, voor de volken die nog zullen komen;

een ster te weinig op de weg van Bethlehem en Rome...

(1914)

GEBED IN DE DUISTERNIS

(Pédenn én Téoëlded)

In volle zee ben ik geboren,
drie mijl van 't vasteland ;
daar staat mijn klein wit huis
met brem tot bij de voordeur
en paarse heide bij de vleet.
In volle zee ben ik geboren,
in het land dat Armor heet.

Mijn vader was zoals zijn vader
was, matroos.
De kansen zaten hem niet mee
— arme kerel, niemand zingt zijn lof —
hij beulde dag en nacht voor twee.
Mijn vader was zoals zijn vader,
slaaf — ter — zee...

Mijn moeder ook, ze wroet zich dood,
al is haar hoofd sneeuwwit ;
bij haar, — we baadden in ons zweet —
heb ik als kind geleerd
wat stuiken is, wat rooien heet ;
mijn moeder ook, ze wroet zich dood
voor 't dagelijks brood...

O, dagen dat ik nog een kind was,
toen ik vrolijk holde
mee met moeder naar het veld,
mee met vader naar de zee,
waar zijn jullie heen?

O, dagen dat ik nog een kind was,
jullie lieten mij alleen.

We waren met zijn zessen, Maagd Maria!
We leefden onbekommerd
en eenvoudig in ons witte huis
en eerden U, — God en U.
Maar alles is veranderd nu.
We waren met zijn zessen, Maagd Maria!
En slechts gedrieën, nu.

De Dood heeft aan de deur geklopt,
kwam ongevraagd naar binnen :
ons geluk is weggedragen in een kist
en slaapt op 't kerkhof van de Parrez...
In mij ontwaakte toen de zanger.
De Dood heeft aan de deur geklopt...
Ik schrei niet langer!

Ik schrei niet meer! 'k Heb toen
te veel geschreid!
En 'k wilde wel opnieuw gaan treuren,
maar ik ben een man en houd me groot!
Want morgen krijg ik erger te verduren.
Ik schrei niet meer! Ik heb te veel geschreid :
verloren uren.

Tranen van immense wanhoop,
die 'k heb geschreid
in die ontzettend harde dagen,
wees nochtans gebenedijd,
want jullie leerden mij het Zien!
Tranen van immense wanhoop,
verleerd sindsdien.

... En nu, wat zal ik zeggen,
aangezien Gij alles weet?
Eenmaal mijn aards geluk kapot,
ben ik soldaat geweest, seminarist,
en was een zwervelingsbestaan mijn lot.
... En nu, wat zal ik zeggen
voor het aanschijn van mijn God?

Wat zal ik zeggen, o gerechte God,
Gij oceaan van goedheid?
De melk der armoe maakt benauwd ;
de dorre bloemen vragen dauw ;
de dwaasheid dezer aarde neemt nog toe.
Wat zal ik zeggen, o gerechte God,
tenzij : ik ben zo moe!

Ik ben tot U gekomen in de avond ;
aan de voet van Uw altaar
probeer ik mijn gebeden af te winden :
spreek, dat ik uw goedheid finde ;
licht me bij, en ik zal zien.
Ik ben tot U gekomen in de avond,
ar men deulin,
op mijn kniën.

(1914)

Loeiz HERRIEU (1879-1953)

Loeiz Herrieu (in het Frans : Louis Henrio) was een boer van Koz-Ker (Caudan), Morbihan. Hij was altijd een vurig militant van de Bretone beweging, die zijn opvattingen bekend maakte via het door hem in 1905 opgerichte maandblad *Dibunamb!* (Laten we wakker worden) en het Frants talig weekblad *Le Réveil breton*, waar hij in 1906 mee van wal stak. Hij zou 35 lang de onvermoeibare animator van die bladen blijven.

Herrieu verzamelde ook oude volksliederen en gaf eigen poëzie uit in verschillende bundels, waaronder *Sonnenneu el Labourer Douar* (Zangen van de boer) en vooral *Dasson ur Galon* (Echo van een hart) te vermelden zijn. Hij schreef in het dialek van Bro Wened (Vannes).

MIJN LAND LIGT GINDER VER

(Mem bro a zo du-hont)

1. BRETONSE TEKST EN MELODIE

Tekst van Loeiz Herrieu. De volkse melodie werd door hem in Bro Wened opgetekend.

Membro a zo du-hont
e penn pellañ an douar E geol di-gor
urmor di-roll dé ha noz e koun-nar E geol
di-gor ur mor di-roll dé ha noz e koun-nar

Pell doc'h ar Vro

Mem bro a zo du-hont, e penn pellañ an douar,
E geol digor ur mor diroll, dé ha noz e kounnar.

Mem bro a zo du-hont, mantellet rac'h e glas,
An avel bras doc'h he bokein hag é parein he fas.

Mem bro a zo du-hont, lec'h ma tiwisk bemdé
An heol, kent mont d'e wele blot, bragoù e vravité.

Mem bro a zo du-hont, evel ur vag dilui,
A stlej ar bed kozh àr he lerc'h, àr vor ar faltazi.

Mem bro a zo du-hont, gwazhiet ha torgennet ;
Goleit a gwed, goleit a frezh, a eostoù alaouret.

Mem bro a zo du-hont, hañv ha gouiañv e bleuñ,
Hañv ha gouiañv en he sulieg, get kaerded ar maezeù.

Mem bro a zo du-hont, dishañival doc'h pep bro,
Get he c'hoezioù, he feuténioù, he chapelioù distro.

Mem bro a zo du-hont, el lec'h ma vleun bepred,
A-dreist béoù ar yezhoù marv, yezh nerzhus ar Gelted.

Mem bro a zo du-hont, c'hoanteit holl get ar bed,
Eit nerzh-kalon he zud yaouank ha koantiz he merc'hed.

Mem bro a zo du-hont, Breizh a c'hrer anezhi,
Distag doc'hti ne c'hellan mui : filimet on dezhi!

Du-hont emañ ma c'hêr, kuzhet e-mesk ar gwé,
Hag a-ziàr treuzoù men dor, ne welan meit an neñv.

Diàr treuzoù men dor, un eostig a glevan,
Me garehe kanal ken flour ar vro gaer a garan.

2. VERTALING IN PROZA

Ver van mijn land

Mijn land ligt ginder ver, aan het einde van de wereld,
In de wijde muil van een ontketende oceaan, woedend dag
[en nacht.

Mijn land ligt ginder ver, gemanteld in zijn groen,
De wilde zeelucht kust het en streekt zijn aangezicht.

Mijn land ligt ginder ver, waar elke dag de zon
Haar kleren aflegt, vooraleer ze neerdaalt in haar warme bed.

Mijn land ligt ginder ver, als een losgeslagen bark,
Die de oude wereld op sleeptouw neemt op de oceaan der
[fantazie.

Mijn land ligt ginder ver, met zijn beken en zijn heuvels ;
Met bossen overladen, met vruchten en gouden oogsten.

Mijn land ligt ginder ver, winter en zomer in bloei,
Zomer en winter op zijn zondags, door de pracht van zijn
[velden.

Mijn land ligt ginder ver, op geen enkel ander gelijkend,
Met zijn kruisen, zijn fonteinen, zijn verspreide kapellen.

Mijn land ligt ginder ver, waar nog altijd bloeit,
Op het graf van de gestorven talen, het krachtig Keltisch.

Mijn land ligt ginder ver, door iedereen benijd,
Wegens de moed der jongens, de schoonheid van de meisjes.

Mijn land ligt ginder ver, zijn naam is Bretanje,
Ik kan er niet van scheiden, het heeft me betoverd.

Ginder ligt mijn dorpje, in de bomen gedoken,
Van op de drempel van mijn huis zie ik niets dan hemel.

Van op de drempel van mijn huis hoor ik de nachtegaal,
Wat zou ik graag even zoet het land waarvan ik houd be-
[zingen.

ABEOZEN (geb. 1896)

Jean François Marie Eliès maakte de eerste wereldoorlog mee in het Franse leger en stond later in het onderwijs. Heeft veelal gepubliceerd onder de schuilnaam Abeozen. Bij de stichting van het tijdschrift *Gwalarn* werkte hij mee met een verzorgde vertaling van het oud-Welse *Mabinogion*. Hij leverte nog andere vertalingen uit het Wels, naast een studie over en een beknopte spraakkunst van die taal (1933 - Herdruk in 1942).

In 1928 begon Abeozen in *Gwalarn* oorlogsverhalen te publiceren, die in 1942 gebundeld werden onder de titel *Dremm an Ankou* (Het gezicht van de Dood). Het is geen genoeglijke lektuur, maar sterk, realistisch proza, dat stand houdt naast de oorlogsslyriek van Kalloc'h. Abeozen schreef nog een liefdesroman, *Hervelina Geraouell* (1943), een suite gedichten en een operettetekst, maar belangrijk is vooral een *Istor lennegezh vrezhonek an amzer-vremañ* (Geschiedenis van de moderne Bretonse letterkunde - 1957), een meer inventariserend dan beoordelend overzicht van wat in de 19e en 20e eeuw in het Bretons werd geschreven.

ROZEN VAN NOVEMBER

(Rozenn Miz Du)

De rozen moeten sterven door de adem van November,
maar de klare Juni schuilt al in hun zoete geur,
bedeeds en ijl, al is vanavond in hun teder beven
de schitterende zomer nog maar nauwelijks blijven leven.

Voor jou zijn deze late rozen, — Allerzielenrozen.
Leer de les die de verkleumde bloemen stervend geven
in hun kleur van bloed en amber: dat na smart en reeuw
April een kind is van het ijs en van de hondse sneeuw.

De norse koude, zo te duchten voor een breekaar hart,
is slechts een korte ballingschap voor de verwelkte rozen.
Geen barre tegenspoed, geen trieste nacht kan ze doen
[ijzen].
De rozen sterven af om zoveel schoner te verrijzen.

(1941)

Jakez Riou (in het Frans : Jacques Riou), geboren in Châteaubriant, is vroeg aan tuberkulose gestorven. Hij liet twee bundels novellen na : *Geotenn ar Werc'bez* (Het kruid van de Maagd) en *An Ti Satanazet* (Het bekreste huis), die door *Al Liamm* opnieuw werden uitgegeven en waarin een weemoedig beeld wordt opgehangen van het landelijk Bretanje van vroeger.

Riou schreef ook een bekend toneelstuk *Nomenoe-oe*, waarin de held (Nomenoe is de stichter van de Bretonse staat in de 10e eeuw) het land redt te midden van de volkommen onverschilligheid van het volk. Het is een burleske, die mede door de volgehouden lyrische noot de afmetingen aanneemt van een anti-epos in de trant van Cervantes' *Don Quijote*.

PADDELIEDJE

(An Tousegi)

De padden, na de stortbui,
zingen nu de avond valt,
zingen, nu de nacht komt,
't liedje dat mijn hart bevalt.

In de wakte van het onkruid
is hun lied weemoedigheid,
in de stilte van de nacht,
de nacht van innigheid.

De padden, in de graskant,
zingen hun melancholie
van onbekende dromen,
in de nacht van nostalgie.

In de wakke graskant
gorgelen de padden hard ;
zingen nu de nacht komt
't wijsje van mijn zingend hart.

(1928)

DE ZWARTE BRON

(Ar feunteun zu)

Het water druppelt
zacht en
parelenderwijze,
langs de wilde varen.

Achteloos, geluidloos
drupt het water
van het oppervlak der helling ;
al eeuwen
parelt het,
en altijd eender, uit het steen der delling.

Overdag, bij nachte
drupt het
langs de wilde varen
in een bed dat 't oog niet volgen kan.

Maar hoe ontstond het bed,
terwijl ik hier alleen was,
terwijl ik bleef tot 's nachts,
met angst naar 't water
kijkend dat ontsnapte ;
en als het nacht geworden was
hoorde ik de rots die bloedde,
langs de lange varens,
de rots die druppelend bloedde,
zacht,
in de romer
van de nacht.

Youenn DREZEN (1899-1972)

Youenn Drezen (in het Frans: Yves Le Drézen) werkte van bij de stichting mee aan het blad *Gwalarn*, waarin vanaf 1925 zijn belangrijke vertalingen in het Bretons verschenen : Hawthorne, Aischulos, Synge, Calderon. Later publiceerde hij in hetzelfde tijdschrift ook studies, gedichten en verhalend proza.

Zijn eerste verhaal, *An dour en-dro d'an inizi* (Het water omheen de eilanden) verscheen in 1932. In 1937 had Drezen zijn eerste grote roman *Itron Varia Garmez* (O.L. Vrouw van de Karmel) persklaar, maar het zou tot 1941 duren vooraleer dit werk kon worden gedrukt.

Na de oorlog, toen *Gwalarn* opgehouden had te bestaan, werkte Drezen geregeld mee aan het nieuwe tijdschrift *Al liamm*, met verhalen als het zich in Spanje afspeelend *Sizbun ar Breur Arturo* (De week van broeder Arturo - 1949) en met vertalingen van Scott en diverse Zuidslavische auteurs. Postuum verscheen zijn tweede grote roman, *Skol-louarn Veig Trebern* (De spijbelschool van Hervé Trébern - 1972). De twee grote romans van Drezen blinken niet uit door hun hechte konstuktie of hun verfijnd taalgebruik. Het zijn echter met vaart geschreven, sprankelende fresco's van het leven in Cornouaille omstreeks 1910, met scherp oog waargenomen en met volkse humor gekruid. Ze stempelen hun auteur tot een van de beste Bretonse schrijvers van deze eeuw.

MORGEN IN DE DUINEN

(Mintin war an erin)

Plots valt de zang in druppels op de keien.
De dageraad is blij en klaar het duin.
— Mani lief, wat zijn je armen zacht en blank —
Hoor de nachtegaal in de scharlaken kruin.

De wind aait fris als 't water van de vaargeul,
vol geheimen blijft de oceaan, en rust ;
de jonge zon giet gele flitsen op de
slaap der zee, van 't westen tot de dorre kust.

Van zee en zon de blijdschap, parel van ons land...
De wind gaat vrolijk lachen t'allen kant
en fluit een nooit voltooid, een eeuwig bruiloftslied.

Maar wij, we vieren slechts een vege jeugd!
Laat ons de liefde snel beleven, 't uur der vreugd ;
we wachten op het eindeloze later niet!

(1934)

Roparz HEMON (1900-1978)

Roparz Hemon (ps. van Louis-Paul Némo) is geboren te Brest. Hij studeerde aan de universiteit van Leeds en aan de Sorbonne, en werd leraar Engels in Brest van 1925 tot 1939, jaar waarin hij gemobiliseerd werd. Na de oorlog moest hij uitwijken wegens zijn Bretonse activiteiten onder de bezetting en hij verbleef sindsdien in Dublin, waar hij overleed.

Hemon is ongetwijfeld de belangrijkste figuur in de Bretonse letteren der 20e eeuw. Hij was de oprichter van het tijdschrift *Gwalarn*, dat vanaf 1925 een toonaangevende rol heeft gespeeld in de Bretonse beweging. Hemon ging ervan uit dat de letterkundigen niet langer konden steunen op het brede lezerspubliek, dat bij gebrek aan onderwijs minder en minder de eigen taal kon lezen, maar dat ze zich allereerst moesten richten tot de intellectuelen die de moed ophadden opnieuw Bretons te leren. Naast of na *Gwalarn* heeft Hemon verschillende pogingen gedaan om een breder publiek te bereiken. Zo gaf hij van 1933 tot 1937 ook een magazine uit, *Kannadig Gwalarn* (Het bulletin van Gwalarn), en van 1941 tot 1944 het weekblad *Arvor* (Armorica). Dit laatste kende sukses en bereikte de landelijke Breton voor wie het was opgezet. Sedert 1953 publiceerde hij vanuit Ierland *Ar Bed Keltiek* (De Keltische wereld), weer proberend een eenvoudige en toch bruikbare taal in het bereik te brengen van de doorsnee Bretonse lezer.

De moeilijkheid om een nieuw Bretons publiek te vinden of te vormen heeft het werk van Hemon diepgaand beïnvloed, vooral zijn poëzie en scheppend proza. Zijn verzameid dichtwerk verscheen in 1967 (*Barzhonegoù, Gedichten*) en een bundel novellen (*Kleier Eured, Bruiloftsklokken*) werd uitgegeven in 1943. Poëzie en novellen staan in het teken van een buitengewone roeping, waaraan de schrijver probeert een zin te geven. Zijn toneel en romans zijn meer af-

gestemd op het verspreiden van de taal, die bewust binnen het bereik van de minder geoefende lezer wordt gehouden. Een mijlpaal betekende in 1931 zijn bundel studies *Ur Breizhad oc'h adkavont Breizh* (Een Breton vindt Bretanje terug), over doel en middelen van de Bretonse kultuurstrijd. Na de oorlog heeft hij zonder afslaten gewerkt aan taalkundige werken: woordenboeken, een taalkursus voor beginnenden en een beknopte spraakkunst.

ADIEU

(Kimiad)

Een zoen... een korte snik, en... „Ga je weg?”
— „Mijn lot veranderen kun je niet”. — „Ik voorzie 't:
je komt wel nooit terug”. ... Haar tanden, haar lippen.
En zie: ze blijft alleen met haar verdriet.

Morgen slaan ze weer aan 't werk als altijd,
en tonen aan de buurt hun opgewekt gezicht,
bij haar klein gescharrel, even onbezorgd,
en vol omzichtigheid, bij haar harde plicht.

Ze beseften 't niet! De mooie tijd verliep!
En nu, opeens bewust, nu zijn ze oud.
Lange keten nachten als vanavond:
de regenweg, altijd eenzaam, altijd koud.

(1929)

HET GOEDE NIEUWS

(Ar c'helou mat)

Zijn je ogen blind, beneveld?
Mijn vriend, herken je ons niet meer?
Wij zijn het, in het schaduwlicht
verschuiven van de nacht; we keerden weer.

En ben je doof, mijn vriend? Is onze stem
niet meer bezwangerd met herinneringen?
Wij zijn het die de taal van wind
en regen leenden om voor jou te zingen.

Wij zijn het, geesten der Bretons van lang geleden.
Je weet het, vriend, je weet het wel:
wat kleurt de hemel rood als onze wangen,
waarom weerklinkt ons lied weer over 't open veld?

(1940)

HEMEL

(Oabl)

In zo'n steeg verandert nu eens niets
tenzij de hemel, en de hemel maalt wel om
de vrouwen in de kerker van hun huizen,
maalt wel om de mannen die zich weer eens
haasten, naar de grond gebogen van de zorgen.

Alle kleur en alle vorm en alle schoonheid
zijn te vinden onder deze wolkenloze hemel ;
mannen, vrouwen, met hun duizend zorgen bezig,
zien het niet.

Ze hollen voort, gedreven door een heilig vuur,
en knijpen zuinig
in hun vuist
een handvol as.

(1960)

RUITER ZONDER RUST

(Ar marc'heg bale-bro)

We rijden maar, mijn paard en ik, de wegen langs,
en waar geen weg gebaand is, door het veld ; bij dag,
bij nacht, naar oost, naar west, we rijden zonder rust.
Vanmorgen ligt ons doel nog even ver als 't gisteren lag.

We slapen korte nachten, soms in een kasteel,
soms in een pastorie en soms gewoon op straat.
Ik strek mijn stramme rug — en weet het nooit vooraf —
op bloterots of vunzig stro, of in een maagd haar bed.

Is 't een dal, een berg, een korenveld, een wildernis,
ik zie het niet en stel niet eens de vraag.
Winter, zomer, regen, zon, windstil of storm,
er is voor mij geen morgen, geen verleden, geen vandaag.

(1960)

IZOLD VAN BRETANJE

(Izold a Vreizh)

Ha Tristan a zilezas e wreg-pried,
Izold a Vreizh.

En Tristan verliet zijn huisvrouw,
Izold van Bretanje.

Izold in haar venster
breit de lieve lange dag,
breit en wacht de hele dag
en luistert naar de zee.
— Ik wou dat ik de wind was
die vrij en vrank naar Cornwall gaat.

De golven dansen juichend,
dartlen als een speelse bron,
vluchten op de horizon
naar 't trouweloos noordwesten.
— Ik wou dat ik de golf was
die op zijn schip te pletter slaat.

De schaduw van de toren
wordt langer op de rotswand,
zinkt langzaam in de golven,
verdrinkt in volle zee.
— Ik wou dat ik mijn hart was
dat in de nacht te gronde gaat.

(1961)

OVER DE HOOP

(D'ar goanag)

Hoe dikwijls heb ik u al niet vertrapt?
Hoe dikwijls al verpletterd in mijn vuist?
Hoe dikwijls al verloochend in mijn hart?
Hoe dikwijls al verbannen uit mijn geest?

Hondsgras, onverdelgbaar onkruid,
gij overspoelt mijn zindelijke hof,
de hof van mijn verbeelding, van mijn droom,
de stille hof van mijn verpozing en mijn werk.

Dikwijls heb ik u zien kwijnen,
sterven zelfs, zo dacht ik.
Eindelijk... o, eindelijk van u verlost,
dat dacht ik in mijn dwaasheid.

Maar nog altijd zijt gij daar,
nederig en trots,
teer en uitgelaten,
zwak en onverminderd sterk.

Gij komt terug,
gij zijt er,
blijft er,
daar, hier,
vlak bij me,
in me,
trouw verraderlijk,
— altijd.

(1962)

DE SPIEGEL

(Ar melezour)

Bewaar je, spiegel, diep
verborgen in je glas,
een straaltje van het zacht
gezicht dat in je las?

Misschien bewaar je dan
haar snaakse glimlach wel,
haar oogopslag vol dromen,
stralend, donker, fel...

En toch weerkaats je niet
dan door een koude herfst
het beeld dat in mij bleker
wordt en langzaam sterft.

(1967)

Roperzh Ar MASON (1900-1952)

Roperzh Ar Mason (geboren te Lorient, gestorven te Bourdel) was een van de voorvechters van het eenvormig gemaakt dialect van Gwened (Vannes).

Hij manifesteerde zich als dichter (*Chal ha dichal*, Ebbe en vloeid), als romancier (*Evit ket ha netra*, Voor niet en niets) en filosoof (*Boudoniezh*, Ontologie).

IN KERVOIAL

(E Kervoial)

In Kervoial, toen ik klein was,
moeder, weet je daar nog van?
Hoe dikwijls zijn we door de wegel
naar het grauwe molenhuis gegaan...

Elke bloemkelt gonsde van de bijen,
de wieken zuchten voor zich uit.
Zover de dorre heggen strekten
plukten wij het donzig fruit.

Aan 't einde van de holle weg,
wazig als een droom en toch nabij,
immens en glimmend, lag de zee,
met 't eiland als een groot rood zeil.

's Avonds, in 't teruggaan, zong je wijsjes
waarvan 't geruis der zee 't refrein was.
De gehuchten waren dan al slapen...
In Kervoial, toen ik klein was.

(1953)

Anjela DUVAL (geb. 1905)

Anjela Duval is een boerin van Traoñ-an-Dour (Vieux Marché) bij Plouaret, haar geboortedorp. Zij leerde haar dage-lijkse omgangstaal op eigen kracht lezen en schrijven, en begon op latere leeftijd verhalen en vooral gedichten te publiceeren in verschillende tijdschriften als *Brud* en *Al Liamm*. Ze vertaalde ook poëzie van de Kastiliaan Marcos Ana en de Katalaan Ramon Soley Ceto. Een televisie-uitzending op 28 december 1971, in de serie *Les Conteurs*, heeft haar op slag in geheel Frankrijk bekend gemaakt. Vooral bij de Bretonstaligen echter zijn haar gedichten enorm populair. Haar naam is voor hen een begrip geworden.

DAG- EN NACHTGEDICHTEN

(Barzhonegoù-noz ha barzhonegoù-deiz)

Indien ik in het zwakke lamplicht verzen schrijf
Onhandige en lege verzen
Met dit klein gereedschap weifelend in mijn vermoede
[vingers
Indien ik elke nacht schrijf op de rug van enveloppes
Goedkope verzen : kreupel lopende gedichten
Waar men alleen wat bloemen van het veld in vindt en
[beetjes liefde
— Want ik doe het allemaal voor hen van wie ik houd —

Dan schrijf ik ook nog andere gedichten!
Ik schrijf die niet in 't zwakke lamplicht
Maar in het felle licht der zon.
Ik schrijf die niet op oude enveloppes
Maar op de naakte borst van hem van wie ik houd,
Maar op de naakte huid van 't land waarvan ik houd.
Ik schrijf die niet met klein gereedschap
Maar met stalen tuig.
Denk niet meteen aan lans of zwaard,
Mijn tuig is tuig van vrede en van arbeid.

Ik schrijf geen verzen van twaalf voeten,
Lettergrepen tellend op mijn vingers,
Maar tweeëndertig voet... en langer zijn ze.
Mijn verzen schrijf ik met het snijdend lemmer van mijn
Rij na rij in 't blonde haar van 't land,
Daar maakt de zon welriekende gedichten van
Die mijn koeien in de winternacht herkauwen.

Mijn verzen schrijf ik met de ploegschaar
Op het levend vlees van mijn Bretanje, voor na voor,
Daar berg ik de gouden korrels in
Waارvan de lente verzen maakt :
Emerald van oceanen wiegend in de wind.
De zomer maakt er gele arenvijvers van.
De augustuswind zet alles op muziek,
Wat zullen straks de dorsmachines voor mij zingen
Al die hete dagen van de achtste maand.
Al die dagen van labeur en stof en zweet.
Mijn gedichten, heilig
En misprezen.

(1966)

WIE?

(Piv?)

Had ik nu maar zonen!

Ik zou hen wapenen
Ik zou hen ridders maken
Ridders van de grond
Ik zou hen wapenen met mijn vertrouwde wapens
Die wapens waar ik mee gestreden heb
Mijn leven lang
Waar ik de bramen mee bestreed
Waar ik de doornen mee bestreed
De distels en het vingerhoedskruid
De veroverende varens
Het hondsgras en de paardebloem
De wikkie, duizend kwade kruiden meer
Al wat de oogst verstikt
Al wat 't geweten doodt

Deze spreek heb ik geëerd :
„Ik strijd op elk terrein”.
Mijn leven is een strijd geweest.
En op het einde van mijn tijd
Op het einde van mijn krachten
Zucht ik!
Wie zal mijn spreek thans overnemen?
In mijn spoor,
Wie zal mijn wapens overnemen?
Als ze uit mijn handen zullen vallen.

Als ik geen Zoon gebaard heb...

G. B. KERVERZIOU (1908-1951)

G. B. Kerverziou (pseudoniem van Guillaume Berthou) behaalde de titel van scheikundig ingenieur aan de universiteit van Rennes. Hij wijdde zich al vroeg aan de Bretonse kultuurstrijd en was onder meer een tijdlang sekretaris van *Gwalarn*.

Kerverziou publiceerde enkele mooie verhalen, maar is beter bekend als dichter. Hij schreef geserreerde, moeilijk toegankelijke verzen, die getuigen van gevoeligheid en intellect. Zijn thema's uit de Keltische oudheid en mythologie hebben zijn poëzie echter vrij snel gedateerd; ze vindt thans nog maar weinig weerklank.

GEHEIM XX *

(Rinenn XX)

Angelis suis mandavit de te...

Vannacht, in het hoogste van de hemel, staat een engel,
bewaarder van de vrienden die hun ogenblik nog zoeken,
of iemand ooit zal komen om hun ketenen te breken,
of ze twijfelloos de haat te boven zullen komen.

Er staat een engel in het hoogste van de hemel,
hij huldigde een blind geloof in de Ontketenaar,
en dat wij, genoeg geroot, klaar om geplet te worden
waren: „Ik zal komen in uw midden als een dief”.

Vannacht, in het hoogste van de hemel, staat een engel,
die me toeriep: „Hoedt u, allen! — ik keur uw oordeel
[af —
voor het uur van het verval, 't verlangen in te slapen,
voor de vege dag dat gjij de schaamte proeven zult!”

* Verwijst naar het Frans *arcane*, in casu de Tarotkaart genaamd *Le jugement*, waarop een bazuinende engel staat afgebeeld, evenals drie naakte mensen (vader, moeder, kind) die uit het graf opstaan.

Maodez GLANNDOUR (geb. 1909)

Maodez Glanndour (pseudoniem van Louis Le Floc'h) is geboren te Pontrieux. Hij werd priester in 1932, behaalde in 1934 een licentie teologie en wijsbegeerte in Rome en werd in 1935 doctor in de wijsbegeerte in Parijs. Thans pastoor te Louannec.

Publiceerde veel gedichten in diverse tijdschriften. Een rime keuze uit zijn poëzie werd gebundeld in *Komzoù Bev* (Levende woorden - 1949).

Zijn dichtkunst, stoezend op zijn theologische studie en een diep, doordacht geloof, is niet gemakkelijk in een paar woorden te omschrijven. Grossso modo kan ze ingedeeld worden in veelal korte, zeer muzikale natuurgedichten, en gedachtenlyriek van langere adem, waaruit af en toe iets apart wordt gepubliceerd. De taal waarin Glanndour zijn gedachten en beelden in versform uitdrukt is ongemeen virtuoos en rijk. Onder zijn impuls werd sedert 1969 ook een Bijbelvertaling uitgegeven, in een nauwgezet, zeer klassiek Bretons. Hij geeft ook een Bretons theologisch tijdschrift uit.

ONBEKEND SCHRIFT

(Skritur dianav)

In jullie krinkelende vlucht,
al sedert duizendtallen jaren,
wat voor geheimen schrijven jullie,
in dat ijzingwekkend schreeuwen,
oevermeeuwen?

VLUCHTIG BEELD

(Skeudenn war dec'h)

(1949)

WIT KATJE

(Kazhig gwenn)

De rosse blaren van het najaar
zottebollen in de wind.
Zijn ze tuig om mee te spelen,
kleine kat van top tot teen in 't wit,
die ze besprongt met open klauw?

(1949)

ZWANEN VAN HET NOORDEN

(An erc'h war an enezeg)

Deze nacht zijn ze plotseling neergedaald,
de helderwitte zwanen van het noorden.
En ze slapen in de zee, versteven,
hals en kop verborgen in het dons.

Het zijn geen zwanen... 't Is de sneeuw,
op zachte vleugels neergezegen op de archipel.
In de zeearm blijft alleen de droefheid over
van het tere dromen onder 't dons.

MENEZ *

Korenbloemenberg,
een zachte welving
in de nevelbanken
van de vroege avond,
korenbloemenberg.

Van uit de vlakte
torent je gevaarte op,
Menez Mikael,
als een hoge borst
van uit de vlakte.

Je voet verloren in de
slaap van het moeras;
in de adem van de lucht,
de geur der bloemen,
rust je voet verloren.

Het ordeoze riet,
de biezen van het meer,
de schreeuw der woerden,
't klappen van hun vlerken
in het ordeoze riet...

Mijmerende berg,
en berg vol dromen
als de nacht komt met de
sluiers van de sluimer,
mijmerende berg.

* Menez Mikael — Montagne St. Michel. Minder bekend, maar veel typischer dan de bekende Mont St. Michel. Bij Brasparts, Finistère.

KORTE HARPZANG

(Telenngan berr)

Twee, twee witte vlinders gingen spelen,
speelden aan de blauwe zee.
Blauw, blauw de zee,
zacht, zacht de lucht,
klaar, klaar de zon!
Maar gingen veel te ver, helaas,
en konden niet terug.
Ze zakten in de zee,
ze zakten in een graf, de zee.
En intussen, blauw, blauw bleef de zee,
blauw, blauw de hemel,
blauw, blauw de wereld rondom-rond.
O, in een blauwe lijkwa sterven!

(1949)

MENEZ BRE

Achter 't zwarte takkenwerk van popels en van olmen
ligt een blote helling op de langgerekte horizon
te loeren, boven op een bed van grijze nevel:
de Menez Bre zijn kruin, als roeiend door de lucht.

In de doorweekte bomen zingt het water
een magisch loflied op de kracht van het bestaan,
terwijl het land blijft luisteren zonder één gerucht.

Zwijg, gevlekte velden! Hou de adem in, mijn ziel!
Boven 't malen van uw ontoereikend, bijziend denken
steekt achteloos de Menez Bre zijn schouders in de lucht.

(1949)

NEERSLACHTIG LIED

(Kanenn-azrec'h)

korte passus

O Bruegel, al 't afstotelijke dat je maalde
komt de waarheid zo nabij.
Wat een epidemie waarde door de wereld
dat de waanzin doordrong tot het merg der mensen.

Jullie loven dan de Mensheid, welbesprakte redenaars,
jullie zweren dat de nieuwe wereldorde komt;
dat voorgoed 't onwankelbaar geluk zal komen, —
en jullie zien niet dat zij haar verstand verloor
en dat de Dulle Griet al wakker wordt.

(1949)

DAT UUR, ZO DICHT BIJ HET EEUWIGE

(An eur-se 'zo ken tost d'ar peurbad)

Al uren zijn de raven slapen in de toren.
Al uren is de bleke zon naar de overzijde van de wereld.
Het lampje van de dag is uit, al uren.
Maar in mijn kamer leeft een duurzaam licht,
in mijn geest een licht,
in het diepste van mijn ziel een duurzaam licht.
Licht hierbinnen, gij, zo dicht bij 't Eeuwige.

Buiten is het winter, kale bomen, afgevroren bloemen.
Vannacht regeert de mist met zijn gevreesde greep,
maar in mijn kamer, op mijn tafel,
vlamt rood een bloeiende cyclamen,
leven in 't geheim, zo dicht bij 't Eeuwige.

Vrede. Nergens een geluid,
de wereld ligt ineengerold in slaap.
Tot zelfs de uilen zullen zwijgen, deze nacht.
In mijn kamer niets dat roert,
in mijn denken niets dat roert,
de brede stroom van mijn gedachten lijkt wel
stil-
gevallen.
Maar in 't verborgene van mijn ziel hoor ik een stem
[die neuriet,
een transparante stem,
de stem van een fontein die ruist.
O mijn gebed, de klank van die stem,
klank zo dicht bij 't Eeuwige.

(1949)

BEG AR RAZ

Yud ar Raz, froud a laz,
Toulloù trouz ifern,
Ha spouron traezh an Anaon!
Evelato e vleugh al lann melen war an tevenn
Lec'h e nij lamperezd askellet glas.
O leñvadeg ar peñseoù!
Evelato, e pleg an ant e vored al lennig
Lec'h e neuñv, skañv ha flour, bagadoù an douryer,
'Tre inizi frondus bleunioù gewenn al lugustr.

POINTE DU RAZ (FINISTÈRE)

Het bruisen der branding, moordend gekolk,
spelonken vol hels lawaai,
en schrikbeeld van de Baai der Drenkelingen!
En toch staat op de rotsen gele brem in bloei,
plekje grond dat drijft op grijze vlerken...
O, dat krijsen van het wrakhout!
En toch slaapt zacht de kleine rede in de schelp der baai,
plekje grond dat drijft, een licht en donzig waterhoen
[gelijk,
tussen eilanden die geuren van de witte keelkruidkaarsen.

(1949)

VLAM EN AS

(Tan ha ludu)

uit een serie religieuze gedichten

1.

Krengenvreter, ouwe bok,
koop dat romannetje dan toch
en zwelg het gulzig in,
beelden zonder wezen
die je 't hart doen bonzen
— zo dwaas is je verbeelding —.

Verorber het ontbijt, je krant,
de ongevallen en de rouwberichten,
smaak van rotheid, geur van bloed ;
van gisteren zijn die dingen dood,
et jam foetet.

Er komt voor hen geen opstanding,
't zijn dingen zonder waarde,
en de brand van de tijd verteert ze
in 't voorbijgaan...
Hij is over,werp ze in het vuur...
De asse van de wereld stinkt.

En jij die je leven door te doden voedt,
vernielder, dat leven zal je niet behouden.
Tegenspartelen baat je niet, je bent gevonnist,
je bent ter dood veroordeeld.

Ik ben het levend brood.
Eet me, eet me zonder angst :
wie me eet zal me niet doden,
maar ik ben het die in jou
je krengenleven doden zal.

En kom, neem plaats hier aan mijn tafel,
en eet me, aangezien je mag.

3.

Soms wou ik kunnen spreken zonder woorden,
zonder geluid, zonder het geklap der tong,
noch de mirliton der stem,
noch de trommelslag der medeklinkers.
Het lawaai van deze kermis buitenvegen, en zwijgen!
En bewerken dat de stilte spreekt, want spreken doet ze.

Luisteren, blijven luisteren, hoor je niets?
Met het licht van zijn gezicht spreekt hij
als je met het jouwe zijn gezicht bekijkt.
Met de vlammen van zijn ogen spreekt hij
als je met 't verlangen van de jouwe antwoordt.

Blijf luisteren ; er is geen tijd meer,
geen begin, geen einde.

(1967)

Divi-Kenan KONGAR (geb. 1913)

DE ZOMER IS AAN 'T KOMEN

(An hañv o tont)

Zie, zie, de lauwe nachten van de zomer komen.
De zware geuren in de scherpe lucht zijn weg :
reeds barst de bot en toont haar teder hart.

Hoor, hoor, de lauwe nachten van de zomer komen.
Volle nachten, buigzaam zwart, en sterk, en hard :
waarin de schaliën nauw merkbaar glanzen,

als zilver, door het wijd geopend raam ;
de duisternis stijgt langzaam uit de wei,
waar licht en spits de droge kruiden geuren.

Voorbij de ongerepteid van de struiken
loeren reeds de witte stralen van de maan,
en rijden glimmend op de rug der grijze baren.

(1933)

Divi-Kenan Kongar (pseudoniem van Frañsez Kervella) is afkomstig van Dirinon. Hij werkte mee aan *Gwalarn*. Kervella is de samensteller van een bekend woordenboek : *Yezhadur bras ar Brezhoneg* (Groot woordenboek van het Bretons).

IK BEN TEVREDEN VANDAAG

(Eurus oun hiziv)

Vandaag ben ik tevreden.
Lang bleef de driekop-top van de Menez Hom verborgen.
Vanmorgen toen ik opstond ben ik ernaar gaan kijken:
ik heb hem weer gezien, en mooier, blinkender.
Hij was gewassen.
En errond, als twee kronen,
twee kringen witte wolken.

ALS WE...

(Ma'z afemp-ni)

Als we eens gingen, op een mooie dag, als in een kansspel,
een reden geven aan de knaging van het blinde hopen
dat voor een doel ons goed-en-slecht bestaan voedt, 't leven dat
alleen zijn waarde van een ander leven af kan kopen;

als we eens zouden, wij getweeën, luisteren naar de praters
en in de tempels van 't bedrog ons eedmerk af gaan zweren,
en net als anderen in onze schulpen gingen kruipen
terwijl de Fransen ongestraft de onzen koeioneren;

zeker, we zouden snel de halo van de roem bekomen,
in 's meesters boeken zou men ons veel ponden wijsheid
borgen,
we zouden drukke zwermen woorden horen die ons prijzen.

Mijn vriend, wat nog? Het deert me niet wat nog kan komen,
daar straks de felle zon zal opgaan in de wrange morgen;
en in de morgen van een kwaade dag zal 't deeg ooit rijzen.

(1935)

Reunan ar MOUGN (geb. 1913)

WILGEKATJES

(Bisigoù mareñv)

Ik liep te zwerven tussen hagen,
er waren katjes op de twijgen,
die te beieren hingen in abstrakte stralen,
er waren katjes aan het samenscholend rijshout.
— Oude pronkjuwelen, speelgoed,
klepeltjes van klokken in fel-teder geel. —

En 'k heb mijn zakken volgestopt,
zo gulzig als een kind!
Teruggekeerd, het zwerven moe,
heb ik niets dan stof gevonden
... Grauwe resten van mijn overdaad.

(1941)

Reunan ar Mougn is geboren te Gwezeg (Gouezec). Hij publiceerde in verschillende tijdschriften, vooral in *Gwalarn*.

Per-Jakez HELIAS (geb. 1914)

Per-Jakez Helias (in het Frans : Pierre-Jacques Hélias) is geboren te Pouldreuzig (Bro Gerne) en is leraar te Kemper (Quimper).

Hij geniet grote bekendheid vanwege zijn radiosketches en zijn in het Frans geschreven roman *Le cheval d'orgueil*, waarvan ook een Bretone uitgave wordt aangekondigd.

Hij is, na Malmanche, de belangrijkste toneelauteur in het Bretons, met stukken als *Eun ano bras* (Een grote naam), *Marc'bekadenn Roue Ker-Is* (De wandeling te paard van de koning van Ker-Is) en vooral *Ar Roue Kado* (Koning Kado).

Hij bundelde gedichten in *Maner Kuz* (Geheim landgoed - 1964), waarin hij met gelaten weemoed beelden oproept van een voorgoed verdwijnend, landelijk Bretanje.

DE OVERGAVE

(An dilez)

Oude dorpen van de blauwe landen,
Veen, en brem, en erica,
Het koren rot, de bomen sterven.

Oude dorpen der ontvolkte heuvelen,
Waar een amechtig paard door galoppeert
Dat schichtig werd bij het geraas der schaliën,
Die van de moede daken glijden,
De hoop is weg en liet geen schaduw na.

Oude dorpen, door de wegelingen losgegooid
Waarvan de draad is afgebroken,
Waarvan de draad uiteenvalt in de modder en de netel
En de wilke en de wolfsmelk en de braam
Drie keer per jaar de postbode bedottend :
Iemand schrijft dat hij niet komt.

Oude dorpen met alleen maar oude mensen
Die geen tanden overhebben om te fluiten,
Geen glimlach voor de dageraad of voor de kinderen,
(Had ik dan zo weinig zonen, moedertje,
Dat er mij niet één meer overblijft!)
Geen geranium meer voor 't raam,
Geen kalender aan de wand
Met de rode letters van de zon- en feestdag
Als men in zijn beste kleren opstapt
Om de klokken van dichtbij te zien,
Het oor is doof en dood het hart.

Oude dorpen, wortelend in wat onvruchtbaar is,
Met agaat bestraat of blauw-en-rode ametist,
Van bruin brood en zweet gehard,
Gekleed met hennep en met riet,
Gestookt met turf en met bevallingen
(Jan Boer, ontgin maar op!)
Gij hebt de pik en het houweel geheven
Tegen stekelbrem die aan uw dorpels knaadde.
Daar zijt ge, in de roggevelden, eilanden geworden,
Daar hebt ge hoeden van fluweel veroverd,
En kanten kappen,
En leisteen op de daken.

Uw lichaam werd gevoed met verse vleesgeschenken,
Met bespikkelder alkoven, taxushouten kasten,
En met opgehanging olielampen.
Maar uw schoot zijn vrucht vertrok
Te land, te water, met de motor, de machine,
Brest en Nantes, bioskoop,
Parijs, de Zwarte Landen, klapperwiekend
Naar de velden, andere dan gij kent,
Die niet eens meer zorg draagt voor de uwe.
Terwijl ge u de ogen uitgewreven hebt
Stortten de golven brem zich weer op uw ruïnes.

Verga maar, oude dorpen, in de grond!
Uw tijden zijn voorbij.

(1964)

HET KWARTIER VAN DE PESTLIJDERS

(Karter-bro ar vosenneien)

fragment

Heel vroeg ben ik mijn weg verloren
In 't kwartier van hen die lijden aan de pest,
Op de binnenplaats der zonen van de Madeleine
Die hun onzewaders met hun ratels bidden
En die blind zijn in hun boetekappen.
Ik ben de roepers nagelopen van de zeven wonderen
Waar de straten kruisen, van portalen naar kalvaries,
Van de metten naar de vespers,
Als vergevers met hun gulden boeken
Baden op de rug der houten paarden.
Ik leerde zonderlinge spelen
Bij de kwijlende onschuldigen
Die hukten in hun vrouwertjes
Bij de runderen die zwieren door de brem.
Geen arme sukkel is mijn deur voorbijgekomen
Zonder, na het zingen van zijn klacht en geestelijk lied,
Zijn twee munten, zakgeld voor mijn zondag,
Als bedankje voor de kerel, niet zozeer uit naastenliefde,
Als bedankje voor de adem van een andere wereld.
Ik was Boëdenns lieveling,
De grootmoe van onnozelheid,
Die van de schipbreuk zeurde, van de Dood, de kwaade
[dromen,
't Afscheid der soldaten, de berechting met de galg,
[de ongetrouwde moeders,
En Jan de Nietsnus avonturen, Jan de Zeventiende,
Die zong terwijl hij op een houten drievoet roeide.

En het meest hield ik van Lan-Maria van de Koeien
Die maar sterren had voor enig alfabet
En voor woorden maar zijn armen,
Mijn Lan-Maria, zonder kikken stervend,
Met op de borst geklemd zijn laatste stuk zwart brood,
Als de nachtegaal van 't bos ineengedoken in het kreu-
[pelhout.
Zeg het hun, mijn zoon!

Per-Mari MEVEL (geb. 1915)

(1964)

Per-Mari Mevel (in het Frans: Pierre-Marie Mével) is geboren te Plonevez-Porze (Finistère). Hij is een van de bekendste tekstdichters van het moderne Bretonse chanson. Die teksten zijn erg moeilijk in versvorm te vertalen, bepaald niet vanwege hun inhoud (die altijd zeer eenvoudig is), maar vanwege de traditioneel-Bretonse vormgeving. Zie ook mijn opmerking bij Kervarker.

Mevel, die jarenlang directeur was van het tijdschrift *Brud*, registreert in zijn liedjes de meest uiteenlopende gevoelens van de hedendaagse Bretonse mens, nu eens grotesk, dan weer innig, tragi-komisch of ontroerend. Hij bundelde 35 van zijn liederen in *Kan ha Stourm* (Zang en Strijd - 1976).

DE VERBANNEN BRETON

(Ar Breizad harluet)

1. BRETONSE TEKST EN MELODIE

Muziek : Fañch Danno

The musical notation consists of three staves of music in common time (indicated by a 'C') and a key signature of one sharp (indicated by a 'F#'). The tempo is marked as 130 BPM. The lyrics are written below each staff:

Eur Breizad harluet, Kaset pell dicuz e vro, A gerze, glaharet, Hag e galon c'hwero, A gerze glaharet, Hag e galon hwe-ro, Eur Breizad harluet Kaset pell dicuz e vro.

1. Eur Breizad harluet
Kaset pell diouz e vro
A gerze glaharet
Hag e galon c'hwero.
2. Eun devez o repoz
War reier an tevenn,
Da vor an Hanternoz
E reas eur bedenn :
3. „Ma tigouez dit gweled
Ar vro kollet ganin,
Lavar d'am mignoned
Biken n'o dizoñjin.
4. „Lavar d'am mignonez
Chom bepred dous ha koant,
Tomm eo va harantez
Ha beo va zantimant.
5. „Lar d'am mamm, lar d'am zad
Derhel uhel o fenn,
O mab zo a ouenn vad,
Divrall eo e gredenn.
6. Ha d'an oll dreitourien
Lavar, lavar dezo,
O-devo poan 'n o fenn
Da zevez va distro".

Gezongen door Klemañs ar Rouz, op plaat Kelenn
nr. 17 166.

2. VERTALING IN PROZA

Een Breton in ballingschap
Ver van zijn land gestuurd
Dwaalde rond, droef te moede
En het hart bezwaard.

Op een dag, toen hij rustte
Op de top van de rotswand,
Zegde hij een gebed
Tot de Noordzee :

— Als het je gebeurt het land
Te zien dat ik verloor,
Zeg mijn vrienden
Dat ik hen niet vergeet.

Zeg aan mijn hertedief
Altijd lief en zacht te blijven.
Warm is mijn liefde
En levend mijn gevoel.

Zeg mijn moeder, zeg mijn vader
Het hoofd hoog te dragen :
Hun zoon is van edel ras,
Onwankelbaar is zijn geloof.

En aan alle verraders,
Zeg hun, zeg hun toch
Dat het hoofd hun pijn zal doen
Op de dag van mijn terugkeer!

DE OORLOG VAN VEERTIEN

(Ar Brezel Pevarzeg)

1. BRETONSE TEKST EN MELODIE

Muziek : Fañch Danno

*D'am zad, Hervé Mével, labourer-douar,
lazet er brezel Pevarzeg.*

The musical notation consists of six staves of music in common time (indicated by '120'). The lyrics are written below each staff in Breton. The first staff begins with 'Heol miz eost a entane dir lemm ar fil-hi-er;'. The second staff begins with 'vedi cant d'ar mare ma tintas ar hleier.'. The third staff begins with 'halvent ket d'ar goueliou, Ken-nebeud d'ar pardon;'. The fourth staff begins with 'Ken trist e oa o moueziou:D'an tangwall cant o son.'. The fifth staff begins with 'Euz an touriou en dremmwel,Beteg Bro Gastellin,'. The sixth staff begins with 'nije war an avel So klemmuz an toksin,E nije war an avel,son klemmuz an toksin !'

1. Heol miz Eost a entane
Dir lemm or filzier,
O vedi 'oam d'ar mare
Ma tintas ar hleier.
2. Ne halvent ket d'ar goueliou,
Kennebeud d'ar pardon,
Ken trist e oa o moueziou,
D'an tan-gwall oant o son.
3. Euz an touriou en dremwel
Beteg bro Gastellin
E nije war an avel
Son klemmuz an toksin.
4. „— Lavar din-me, beajour,
Peleh eo krog an tan,
Ma redim di da zikour
An dud lakêt er boan —”
5. „— Siwaz e heller lared
Eo kroget an tan-gwall,
Eun tan ne vo ket lazet
Gand dour ster na dour all.
6. „Hemañ eo tan ar brezel
O redeg a bep tu,
War-lerh e flammou uhel
Ne jom nemed ludu. —”
7. „— Lezom restell ha filzier,
Ar wrahell diechu,
Evid moned da Gemper
Da wiska bragou ruz.

8. „Va gwreg ha va bugale
Ne ouelit ket c'hwerio,
Dalhit ho nerz da vale
Penn-da-benn an ero.
9. „E-pad ma vin en arme
C'hwi ' gaso an alar,
C'hwi ' hado da viz here,
C'hwi ' c'hwenno an douar.
10. „A-benn Gouel an Nedelec
Me ' vo distro d'ar gêr,
Adarre gand va hezeg
E-barz va farkeier. —”
11. Tremenet ar bloaz nevez,
Tremenet miz Even,
An ozah d'e diegez
Ne zistroio biken.
12. Ne falho mui ar gwiniz
Dindan an heol laouen,
Falhet eo e yaouankiz
Du-hont 'n eur park estren.

Gezongen op LP Kelenn, nr. 17166, door Klemañs ar Rouz.

2. VERTALING IN PROZA

*Voor mijn vader, Hervé Mével, landarbeider,
gedood in de oorlog van Veertien.*

De zon van augustus brandde
Op het scherpe staal van onze pikken,
We oogstten tijdig
Toen de klokken klepten.

Ze riepen niet op voor een feest,
Evenmin voor een pardon,
Zo droevig waren hun stemmen,
Als voor een brand klonk hun lied.

Van de torens op de horizon
Tot het land van Châteaulin
Dreef op de wind het klagend
Lied van de doodsklok.

— Zeg me, reiziger,
Waar is de haard van het vuur,
Dat we naar de hulppost kunnen lopen
En het volk aan 't werk zetten —

— Helaas, we moeten zeggen
Dat er een brand is uitgebroken,
Een vuur dat niet kan worden geblust
Met 't water uit de rivier, noch met ander water.

Het is nu het vuur van de oorlog
Dat loopt aan alle kanten,
Waar zijn hoge vlammen kwamen
Blijven geen assen achter. —

— Laten we hark en zeis nu rusten,
De mijt onafgewerkt,
Om naar Kemper te gaan
Gekleed in rode broeken.

Mijn vrouw en kinderen,
Toon je niet bedroefd,
Houd je kracht op gang
Vervuld met heldenmoed.

Terwijl ik bij het leger ben
Zullen jullie de ploeg sturen,
Jullie zullen zaaien in oktober,
Jullie zullen de grond wieden.

Tegen 't Feest van Kerstmis
Ben ik weer thuis,
Opnieuw bij mijn paarden
Op mijn velden. —

Nieuwjaar was voorbij,
Voorbij de Lentemaand,
De man kwam niet
Terug naar zijn gezin.

Pikte niet meer het koren,
Onder de blije hemel, —
Gepikt was zijn jeugd
Ver van huis, op een vreemd veld.

Sten KIDNA (geb. 1916)

MIJN MAN VERTROK NAAR INDOCHINA

(Va gwaz 'zo aet d'an Indochin)

Mijn man vertrok naar Indochina
Kenavo
Nitsjevo
Quat'chevaux

Een Quat'chevaux of een Vedette
Brengt mijn man bij zijn terugkeer mee.
(Tenzij 't een houten kruis zou zijn)
Wij kunnen 't niet gebeteren : luister.
Hier in leven blijven viel niet mee,
Een doodslag ginds is niet zo moeilijk.
En daarbij, we zullen kunnen sparen.
En wil het lot dat ik alleen moet achterblijven
Dan zorgt de staat voor mij.

Mijn man vertrok naar Indochina.

Als hij thuiskomt
Met zijn dekoraties,
Bij zijn thuiskomst
Zal ik hem niet vragen wat hij zag
Verkrachte meisjes
Onthalsde koelies
Of platgereden kinderen.

Ik weet van een soldaat, een dappere soldaat
Zijn maats herdoopten hem tot 'La Poupée'
En zijn maats bespotten hem :
— Je hebt geen wil, jij!
— Heb ik geen wil, heb ik geen wil?...

Sten Kidna (in het Frans : Etienne Quidna) is geboren te Toulon. Hij is leraar te Auray en leidde lange tijd het tijdschrift *En Had* (In de kiem). Hij publiceert af en toe in *Al Liamm* en werkt geregeld mee aan het blad *Pobl Vreizh* (Volk van Bretanje).

... En op een avond dat ze een dorp veroverd hadden
Heeft La Poupée zijn keuze laten vallen op de kleinste
Van de troep, een kind van enkele maanden,
Heeft het bij de naakte benen vastgegrepen, boven 't
[hoofd getild

En het uit alle macht de schedel

Ingeslagen.

— Kijk eens of ik wilskracht heb!

Ik zal niet vragen
Waar een gebombardeerde stad op lijkt
En niet waarop de mensen lijken
Die gedood zijn; of die met meer geluk
Die maar half dood zijn; of die afzichtelijk
Zijn om zien
Met hun verbrande lijven waar de huid van afpeelt.
Napalm? Jullie weten niet wat napalm is.
Vraag het dan.

Mijn man vertrok naar Indochina.

Kenavo

Bij zijn thuiskomst
Gaan we met zijn tweetjes
In een Quat'cheaux
Of een Vedette toeren
Sur les beaux chemins de France
Als hij thuiskomt.
Nitsjevo

Zoals men zegt in Rusland, bij de wilden.

(1954)

Per DENEZ (geb. 1921)

Per Denez (in het Frans : Pierre Denis) is geboren te Saint-Lunaire. Hij doceert Keltisch aan de Faculté des Lettres te Rennes.

Hij werkte lange tijd mee aan *Al liamm* en leidt thans het taalkundig tijdschrift *Hor Yezh* (Onze taal). Hij vertaalde een aantal verhalen van Edgar A. Poe en *Aquis submersus* van Storm, en publiceerde een belangrijke studie over de Bretonse letteren in *Literature in Celtic countries* (Cardiff, 1971). Hij is ook de auteur van een moderne leergang Bretons : *Brezhoneg buan bag aes* (Omnivox, Parijs, 1972).

31 DECEMBER

(31 a viz Kerzu)

Naast mij op tafel rept zich
het geluid van 't uurwerk, ijverig, onafgebroken.
Tien uur.
De dag is bijna dood.
En 't jaar.
Een zeer vertrouwd toneel :
in 't elektrisch licht
zit ze te breien ;
de naalden tikken scherp en regelmatig.
Nu en dan, gegeeuw.
En in de verte, op het scherm van de nacht,
ohoeut de trein —
er komt regen, zegt ze —
statisch opstaand, en traag weer neerzittend.
En opnieuw, voortdurend, altijd weer,
het ijverig getik van 't uurwerk.
De tijd is aan 't verglijden.
Het zal zo ten einde zijn, het oude jaar.
Is 't goed geweest?
En vreugdevol?
Wat een stapel
altijd eender werk
en dan
weer avonden als nu
met, soms, het ronken van de radio
die praat, gelijk een vriend die even binnengewipt.
Het leven!
Brengt het een roes?
Of brengt het kwaad?

Maar waarom die vragen?
De tijd verglijdt...
Ouder zijn we,
ruwer,
zuiniger,
meer opgesloten in onszelf,
vergaan met ons de zorgeloosheid van de jeugd.
En voor ons een verbeten rij
van dagen, weken, maanden,
traag en
monotoon,
benard en
zorgelijk,
met 't nachtelijke tikken van haar naalden.
't Gejaag van 't uurwerk op de tafel.
Onze hartslag wordt bedeesder.
't Getik van 't uurwerk,
luchtig sarrend
als we moe zijn van ons tobben,
moeder dan de oude man die kuiert
om de tijd te doden,
krom-
gebogen.
Het ijverig getik van 't uurwerk houdt niet op.
Stil nu, kloppen van ons hart.
't Getik van 't uurwerk ook in 't ander oor,
tik, tik, tik,
bijna opgewekt.
En rennend als de wijzers
is de tijd aan het verglijden,
mijn lotgenote
aan 't verglijden.

(1948)

NEGRO SONG

op de wijze van Langston Hughes

Ik ben Breton.

Ik ben slaaf geweest.

Galeislaaf ben 'k geweest op Koning Lodewijks ga-
[leien.

Ik baande wegen, droeg mijn lasten stenen,
Bouwde herenhuizen in hun grote steden.

Ik ben soldaat geweest

Ik zong mijn uitvaart in de heide van Plœmeur.
Ik lag te rotten in de sneeuwvelden van Rusland.
Ik lag te rotten in de rijstvelden van Hanoï.
Ik spuwde bloed aan het Verdunse modderfront.
'k Heb negers doodgemaakt
En vernield de goden die zij eerden.

Ik ben knecht geweest.

Voor bewezen dienst kreeg ik de glimlach van de
[overwonnenen.

Ik leerde andere mensen praten als mijn meesters.
Ik sleepte mijn vermoede voeten over de straten
[van Parijs.

Ik zorgde dat ze konden lachen
Want ik ben hun nar geweest.

Ik ben martelaar geweest.

(1961)

Ronan HUON (geb. 1922)

Ronan Huon is geboren te Sint-Omaars. Hij behaalde een licentie Engels en een certificaat Keltische Studies aan de universiteit van Rennes, verbleef een jaar in Wales en werd in 1949 lyceumleraar te Brest.

Huon is medeoprichter en sedert 1949 directeur van de uitgeverij en het tijdschrift *Al liamm*, de opvolger van *Gwalarn*. De vele werkzaamheden die het in leven houden van uitgeverij en tijdschrift, in moeilijke omstandigheden, met zich meebrengt, hebben de auteur Huon waarschijnlijk in de verdrukking gebracht. Het weinige dat hij publiceerde neemt echter een vooraanstaande plaats in. Het betreft de dichtbundel *Evidon va-unan* (Voor mij alleen) en de bundel novellen *An irin glas* (De groene sleepruimen - 1966).

In de gedichten is de slagvaardigheid van de Bretonse voorvechter Huon veelal tot rust gekomen en heeft plaats gemaakt voor verstilde observatie, en niet zelden voor sarkastische trekken. Zijn praatpoëzie doet met haar soms bevremdende beelden zeer modern aan.

In de dertien novellen van *An irin glas* is het platteland niet geheel afwezig, maar de eigen wereld van Huon is de stad, kosmopolitisch en toch door en door Bretons, met menselijke problemen die met fijne toets worden geschilderd.

DE GLIMLACH VAN DE MORGEN

(C'hoarzh an deiz)

De mist viel met de nacht,
de nacht viel met de mist,
en 'k zag noch huis noch kluis meer
door mijn raam,
en jij kwam niet terug.
Ik sloeg de slang, mijn sjaal, weer om mijn hals
en ging de bleke ogen
van de nevel in.
Ik zag je nog niet komen.
Was je bang?
Toen zei je :
„O, ben jij het, vriend?” —
met de glimlach van de morgen in je ogen.

(1950)

DE ANGST

(Ar spont)

Ik ben bang, jij bent bang, hij is bang, zij zijn bang...
Allen zijn ze bang.
Zijn in alle tijden en personen.
Dit is 't tijdperk van de angst.
De deur draait open en er gaat een rilling door de lucht,
een hand schuurt buiten langs de muur
en we vragen wat het is.
De bomen beven langs de weg.

Al is er dan geen zuchtje wind.
De gevels van de huizen zijn wit van angst
al zijn ze nog niet allemaal herbouwd.
Ze bouwen eindelijk de toren van 't station weer op.
Overal zijn stellingen,
wie voorbijgaan vrezen dat ze hen op 't hoofd gaan
{vallen,
vrezen dat hun hoofd nog afvalt
op de keien
en aan 't rollen gaat zoals de wagen
van de slager rolt,
als een bol, als een bol, als een bol.

(1951)

KUST IN BRETANJE

(Aod)

Een handvol nevel
veegt een jaarvol kommer
van mijn aangezicht.
Verga in wind, verdriet en pijn en vrees!
Vrede.
In de helle hemel kan ik niet meer kijken :
een blakend licht voor mijn gesloten ogen.
Ze prikken van het zeegras
(ik inhaleer de spitse geur)
beneden bij de zandbakhaven
met de witte huisjes
met de strandkeimuren,
met in zakformaat de vakken akker.
Er vaart een streling zoute wind.
Eenzaam op zijn blote heuvel
maalt de onverwachte molen
lucht
met brede zeildoekarmen.
En hier wuiven sjalen nevel
aan de hals van grote baren.
Ik doe mijn ogen open en sta op.
Een sloep met vredewitte zeilen
is ginder aan het stampen
en wordt ingezwolgen
door de kruinen der verrongen bomen
van de baai die slaapt...

(1953)

VOOR MIJ ALLEEN

(Evidon va-unan)

Ik ben van hen
die luisteren als ze spreken,
want ik spreek een taal
die mijn eigen buur niet meer verstaat.
Ik spreek haar voor mezelf.
Tussen God en mij
stel ik de vraag :
„Of 't nog de moeite loont
het woord getrouw te zijn —
zoals ik doe?”
En spreken doe ik.
Anderen halen dan de schouders op,
niet om wat ik spreek,
maar om wat ik zeg.

Dan droom ik tussen God en mij :
„Is zelfs het woord je niet genoeg?
Je kraamt daarbij nog onzin uit.
't Loont heus de moeite niet!”
Soms stel ik me die vragen
en bleef toch het woord getrouw.
Probeerde zelfs te zingen,
in een taal
die mijn eigen buur niet meer verstaat
van dingen die men onzin vindt

...

voor mij alleen.

(1954)

DE VERRADER

(An treitor)

De Profundis. Hij is dood.
Ze plaatsten hem tegen een muur
en twaalf soldaten van lood
hebben hun geweer geheven.
Ze maakten lawaai
hij viel
— komisch —
als een dronken pop
waarvan de veer gebroken is.
Hij had het land verkocht
dat hem gegeven werd
wanneer hij op de wereld kwam.

't Werd hem meegegeven
met zijn luiers
zijn muts van zij
zijn duim om aan te zuigen
zijn ogen om te schreien
en zijn plastic olifant.
Hou van je land, het loont.
Hij heeft betaald
c'est un traître
de kranten zegden het
— 't is waar —
hij is gevallen
voor zijn land
zegt ie
maar dat liegt ie

geloof hem niet.
't Is een verrader.

De Profundis. Hij is dood.
Een donkre vlek
bleef achter in het zand
voor veertien dagen.
Tot de regen kwam.
't Was winter.
En de regen wiste alles uit.
Er is niets meer over.

(1954)

MIJN STER

(Va stereden)

Geef me mijn ster
dat ik ze in mijn zak kan stoppen,
dat ik ze kan bekijken als ik wil,
dat ik ze dievclings kan tonen,
in de hoeken van de hemel en de zee,
aan wie het mij bevalt.
Geef me mijn ster,
dat ik ze in mijn hand kan houden,
om ze te warmen
in de winter van de dagen.
Ik zal een stukje geven
aan hen van wie ik houd.

In de weiden van de zomer
zingt de beek nog,
met de kleuren van mijn ster getooid,
wanneer de zon gaat slapen.
'k Heb sterrestukjes uitgedeeld
en heb nu koud.

Wat was ik dwaas om zo mijn ster te geven
aan om 't even wie.

(1954)

JE BENT VEEL VERANDERD *

(Kemmet out kalz)

Je bent veel veranderd in dat jaar,
in Middelkerke of in Heist,
't is niet zomaar een inval.
Tussen zee en sterren,
bij 't geklop der golven op de boot.
Tussen deze zomer en verleden zomer,
mijn vingers
in je haar,
en zonneklaar
je blik.
In dit lichte jurkje
ben je veel veranderd,
onder maan en sterren,
tussen zee en meeuvens.
Heus, je bent veranderd
sedert Heist of Raversij,
't is niet zomaar een inval,
want je denkt niet meer aan mij.

* Het Bretons origineel goochelt natuurlijk niet met Vlaamse,
maar met Bretonse namen: Douarnenez, Gwaien (Audierne),
Kameled (Camaret).

LIEFDE

(Karantez)

Niet meer dan kleren strelen
aait mijn hand soms
over je aanbeden lichaam,
mijn hand, doorschijnend in de zon
als rode zijde.
Niet meer dan kleren aaien
streelt je glimlach 's nachts
— ondoorgrondelijk.
Als de wereld ben je, als de zon,
de zee, de kust,
een paradijs
van langverwachte rust.

DE KINDEREN

(Ar vugale)

Ze gaan naar school,
de armen om hun tas,
diep-ernstig, zonder lach,
als mannen,
door de straat,
de kinderen.
In de lente
is 't een beetje triestig,
vind ik,
als de zon begint
te lonken
op de nok der huizen.

Dan denken ze,
en ik als zij,
aan 't veld, en aan het groen,
aan de vakantie zonder zorgen,
aan 't gestoei in 't water,
aan de houten molen op twee sprieten
die de lucht bekwispelet met de tranen van zijn lach.
.....

Om acht uur, 's winters,
in de morgen die van lichten glimmert
is 't nog nacht.
Ze hebben rode oren,
maar je ziet het niet.
Wat zouden ze, in bed, toch zalig liggen blozen.
Maar ze stappen door,
dat is het leven.

En dikwijs
rollen ze in de sneeuw,
de vingers stijf,
met moeite rapen ze
hun natte boeken op,
hun muts.
En lachen doen de anderen dan,
als mannen,
onbeweeglijk, stom, zo onverschillig
als de heel stijve palen
aan de kant van de weg.

(1954)

BELOFTE

(Gouestl)

Al wie hebben geloofd in een betere wereld,
al wie hebben gestreden vol hoop,
gestreden in het licht van de zon,
voor alles wat vooruitgang bracht,
hen begroet ik.
Al wie hebben geloofd
ook als alles tegensloeg,
wanneer ze vielen een voor een
op de bloedige ruïnes van hun hoop,
tegen het gepijp in van de doedelzakken,
in de hel van de rokende huizen
waar ook hun hoop in rook verging,
hen eer ik.
Al wie in gevangenissen treurden
omdat ze te fel geloofden
of te lang.
Al wie hebben geloofd in hun taak
— daarin geloven is verboden
omwille van de kinderen —
en daarom werden weggejaagd.
Al wie in hun geloof volhardden
nadat ze alles hadden zien gebeuren,
hen huldig ik.
Al wie geloofden in de vrijheid,
geloofden in de Schoonheid, in de waarheid,
geloofden in hun broeders,
geloofden ook in ons
als wij er nog niet waren,
hoe gaarne zou ik een van deze mensen zijn.

En nu, nu zijn wij hier, kinderen,
in de trein van de jagende wereld,
in het tumult der rode vloeken
en de wilde lach,
in de jungle van de argwaan,
van het misprijzen, van de haat;
en we weten niet aan welke kant
— soms — onszelf te plaatsen
in de bittere strijd der mensen,
zoals het vroeger is geweest
met de verguisde Galileeer.

Wij zweren
voor de hemel, onze zee en onze heiligen,
de Eeuwige Vader, het ongelovig volk,
vol moed te zijn
en voort de weg te volgen
die ons werd voorgegaan,
hetzelfde spoor, het bloedig teken,
dat uw voeten prentten in het zand,
met tranen in de ogen,
onze rug gebogen, week het hart,
moe, doodmoe, vervolgd,
gewond, miskend, verloochend, enzovoort.

Wij zweren, voor de Zwarte Maagd
in Bro Dreger,
in u steeds te geloven, in ons,
in de waarheid, in de zuiverheid.
Tegen de Wereld te geloven.
In wat niet geloofd moet worden te geloven.
En op zekere dag zullen wij gaan
zoals gij, soldaten uit vervlogen eeuwen,
en gij, soldaten uit de nieuwe tijd,
als vrije mensen of geketend,

maar blij geloofd te hebben
in u, in ons,
in wat we deden, in wat gij hebt gedaan.
En we zullen verder gaan
als het gedicht van ons bestaan voorbij zal zijn
met zijn ontgoochelingen,
denkend
aan wat we zonder buigen deden,
aan dat
waarvoor we hier gekomen waren.

(1954)

YA

Naïg ROZMOR (geb. 1923)

Ur vro gwall vihan eo hon hini.
 Hor mistri zo estrenien
 ha ni a sent outo.
 Int a lar deomp :
 n'eus ket ac'hanoc'h c'hwi.
 Ur vro gwall vihan eo hon hini.
 Lavaret o deus deomp :
 en em lazit an eil egile.
 Hag hon eus graet, ya.
 Ur vro gwall vihan eo hon hini
 hag estrenien eo hor mistri.

(1955)

JA

Een zeer klein landje, dat van ons.
 De vreemden zijn hier meester
 en we luisteren naar hen.
 Ze zeggen ons :
 maar je bestaat niet.
 Een zeer klein landje, dat van ons.
 Ze zegden ons :
 kom, dood elkaar.
 En wij, we deden dat, ja.
 Een zeer klein landje, dat van ons,
 en vreemden zijn er heer en meester.

Naïg Rozmor (pseudoniem van Anne Corre) is geboren te Saint-Pol de Léon. Zij debuteerde met sprookjes, bestemd voor een kinderprogramma op de radio. Daarna vertaalde zij onder meer Tagore en schreef het drama *Ar Mestr* (De meester), een aanklacht tegen nalatige landeigenaars van omstreeks 1932 in Bro Leon, een schandaal waaruit toen voor de boeren het recht op voorkoop is ontstaan.

In 1977 publiceerde zij *Karantez ba Karantez* (Liefde en Liefde, of Liefde en Passie), een gebeurtenis in de kleine wereld van de Bretonse lyriek : voor het eerst gaf een vrouw zulke vrijmoedige liefdesgedichten vrij, gesteld in het zuivere en meest kreative Bretons dat zich denken laat.

SCHELPEN

(Kregin)

* Kelérnig, of kleine kélern: een vuurgeest in de vorm van een intens licht, dat snel om zichzelf draait, de mensen in zijn dans omsingelt en naar zee sleurt, waar ze altijd verdrinken. Hier gaat het echter om verdrinken in het geluk.

En zal ik voor je dansen,
Naakt,
Op 't schelpenstrand,
Zoals de dolle hakkenei
Gevlogen uit je dromen?

Nee, kelernig lief,
Sta stil, dat ik
De schelpen openmaak van je gesloten dijen
Om in hen te luisteren naar de losgebarsten zee
En hun tere vrucht te zuigen
En tegelijk de smaak
Van 't groene wier.

Ik ben van jou, mijn meester, —
Open, open snel
De oester met de parel
Die hunkert naar de huiver van je kussen.

(1977)

BRUILOFTSLIED VOOR DE GOD VAN DE ZEE

(Bale eured evid doue ar mor)

Toen hij opdook uit het westen
Neptunus op zijn schuimende karos,
Daalde Amfitrita, in de golf,
Naar hem neer vol blijdschap.

Toen hij haar de lippen schroeide
Met het zout der eerste kussen,
Sloot ze om haar man
Van haar ontvlochten haar de lange mantel.

En toen haar overal omvatten
De sterke baren van zijn armen
Welfde zij in naakte rilling
De liaan van haar gestrekte lichaam.

Maar als hij dan haar nauwe zuiverheid te openen zocht
Toen trilden alle stranden der omgeving,
Speelden alle orgels van de zee
Voor hen hun eerste bruiloftslied.

(1977)

WILD GEBED

(Pedenn houez)

* De kórrigans zijn ondeugende, kleine wezens die dolgraag dansen en zingen, het liefst bij de menhirs, in de nachten dat er volle maan is.
Beg-ar-Roz is een eigennaam, die betekent : Top van de Heuvel.

Heer korrigan!
Mijn lot is hard.
Komen zal ik deze avond
Naar de hei van Beg-ar-Roz
En daar zal ik wachten
In de schaduw van de derde menhir,
Want ik ben onrustig als de dood.

Als het middernacht zal slaan,
Komt u dan om mij te leren
Hoe 'k moet maken dat de dag van morgen
Mooier dan vandaag wordt,
Hoe 'k de doornen moet doen bloeien
En de angst moet doen verdwijnen,
Hoe 'k moet leven zonder schreien?

En als u mij dat zegt
Dan zal ik, met u, tot de morgen, —
Zal ik zingen,
Zal ik dansen,
Tot met ons de oude menhir meedanst
Op de hei van Beg-ar-Roz.

(1977)

ALS DE VLEDERMUIS VOORBIJVLIEGT

(Pa dremen an askell-grohenn)

Zie, mijn man, geslagen is het magisch uur der liefde.
Ik heb de vleidermuis gehoord, die de zijden sluier van
[het duister scheurde
En de uil die, in de verte, schreeuwde naar de nacht.

Zie, jou wordt, in 't schijnsel van de morgenster,
Van mijn lichaam de hartstochtelijke harp geboden
Met al haar snaren strak gespannen.

Buig je over haar, een ogenblik,
Voor je van haar klanken dronken wordt
En met verering aan haar raakt.

Drink traag haar trieste glimlach,
Hoor haar gebed vol onrust,
Ween met haar wanneer ze zucht,
Troost haar als ze schreit,
Tril met haar wanneer ze in je handen trillen zal
En, op haar lichte vleugel, stijg
Boven de verhevenste gewelven uit...

Want de tijd is aangebroken van de wonderre gemeen-
[schap
Die ons komt in ketens werpen, ziel en lichaam,
Tot de dageraad.

(1977)

Youenn GWERNIG (geb. 1925)

OP DE BERGRUG VAN MIJN LAND

(War gein ar vro)

Rotsen, heide en de wind
ik sta op de bergrug van mijn land
rotsen onder hei en beenderen
van mensen van voorheen

Voorvaderen :
de wind brengt mij geen ander nieuws
dan van de levenden.

De doden zijn dood
twee keer, drie keer dood
dood voor goed
hun beenderen tot stof vergaan — al lang.

Knoken, asse,
en hun stem drijft niet meer op de wind :
de wind brengt mij geen ander nieuws
dan van de levenden.

Ik ben op de bergrug van mijn land
tot aan de horizon rondom
zie ik de klokketorens van mijn land
de kerkhoven vol bloemen, een geschenk
van levenden
voor pas gestorvenen ;
alleen vergeten knoken, knekelhuizen,
alleen de glimlach van een engel
in het steen gebeiteld van mijn land
voor wie lang geleden, lang geleden
ter ziele, naar Anaon ging.

Youenn Gwernig is geboren te Scaër. Hij is niet alleen dichter, maar bovendien zanger en beeldhouwer. Hij heeft geruime tijd in New York geleefd, waar hij zich tot Amerikaan liet naturaliseren en bevriend was met Jack Kerouac. Hij verblijft nu echter al verschillende jaren weer in Bretanje. Gwernig heeft gedichten gebundeld in *An toull en nor* (Het gat in de deur - 1972) en *An diri dir* (De stalen trappen - z.j.) en heeft ook een paar langspeelplaten op zijn naam staan. Hij is een van de veelzijdigste dichters onder de huidige Brettonse schrijvers, die revolteert tegen onrecht en armoede, die hij zowel in het kleine Bretanje als in het grote Amerika aantreft. Hij koppelt trefzekere beeldingskracht en een wat ruige ironie aan een smidige, directe taal.

En voor hen daar in de verte —
hun knoken ordeloos gemengd met leren
schoeisel, helmen, oud blik,
met vreemde grond
en roeste kroeven —
is er niets.

Rotsen, heide — en de wind
die zingt
op de bergrug van mijn land :
in zijn lied geen ander nieuws
dan van de levenden.

(1964)

AN TOULL EN NOR

Ya
Re aes 'oa
Ober un toull
E koad tano da zor
N'hellez ket bout da-un
Bout da unan er bed-mañ ken
Aet eo da get amzer ar penitioù
Ret eo degemer ar reuz a ren er bed
N'heller ken tec'hout neblec'h
An engroeze a leugn an den
Gant e yud hag e youc'h
En ur bed n'eo bet
Morse an den
Gwashoc'h
E-un

(1965)

HET GAT IN DE DEUR

Tja
't Was zo simpel
Om 'n gat te maken in
Het dun hout van je deur
Je kunt niet meer alleen zijn
Niet alleen meer zijn in deze wereld
De tijden van de kluizenaars zijn weg
Je moet al 't leed van deze wereld ondergaan
Je kunt nergens nergens meer ontsnappen
De massa vult de enkeling zijn hart
Met haar schreeuwen in een
Wereld waarin de enkeling
Nog nooit zo moeder-
Mens alleen
Was

DE STALEN TRAPPEN

(An diri dir)

IV

Gertrude Degenhart, 78 jaar oud, was al een aantal dagen niet gezien buiten 't zwarte gat waarvan ze haar tehuis had gemaakt.

Nadat hij de deur forceerde viel de heer Fred Higgins, huisbewaarder, haast in onmacht van de vreselijke stank die 't lijk verspreidde.

Toch bleef hij een tijdlang binnen en zocht twee keer zijn eigen kamer op met een papieren zak eer hij de politie belde.

Ik heb Gertrude goed gekend, de bedelende voddenraapster. Ik kwam haar elke morgen tegen als ik naar mijn werk ging.

Ze was elke keer geladen met enorme zakken lappen die ze vulde door de vuilnisbakken keurig uit te kammen langs de lanen en de straten van het Gouden Eiland.

We praatten dikwijls samen, want ze was een amusante babbelaarster, altijd vrolijk en gevatt, al liep ze even erg gebogen van de reumatiek als van 't gewicht.

Ze verkocht haar vodden aan een ouwe Jood die ze „de kleine Feinberg, mijn agent...“ noemde.

Ik treur om mijn vriendin Gertrude.

Fred Higgins niet.

Hij is niet langer huisbewaarder. Hij kocht een bungalow in Florida en gaat nu elke morgen hengelen.

V

Hij was ongemerkt in huis gekomen
stond klein en schuchter in het deurgat
de regendruppels rolden uit zijn veel te lange haar

Sal snauwt

„scheer je weg, jij zwarte vleigel”

en hij

„lege flessen asjebelief Sir”

Sal schreeuwt

„scheer je weg, zeg ik, rotte dief”

en hij

„lege flessen...”

een kind kan rustig blijven

als het arm is

Ik zeg aan Sal „shut up”

en glimlach naar de kleine

zijn mooie grote ogen

kijken recht in die van mij

er is geen zonlicht in hun zwart fluweel

„lege flessen asjebelief Sir”

en ik scharrel al de flessen
van het hele atelier bijeen

„thank you Sir”

en ik

„hoe heet je kleine?”

„Pablo”

„good boy Pablo hasta mañana”

„thank you hasta mañana Sir”

en ik voel me vol verdriet vanavond
als ik aan die ogen denk van Pablo
er was geen zonlicht in hun zwart fluweel

(1966)

IDENTITY

Ze wisten niet waar ze geboren waren
noch of het een kasteel was, een pachthof of een stal
geboren zijn, dat was hún meesterwerk
de lentebries te voelen
die hun slapen street en 't kloppen van het bloed
in 't holle van hun borst
pik pik pik de steenhouwer blijft slaan
nog in leven zijn was echt hun meesterwerk

blokken hardsteen tot een muur gestapeld
rond de wilde bloemen van de tuin
geen muur die niet zal vallen
geen muur is feilloos dicht
wat geeft het waar een man het licht zag
de schalies zijn gelijk op ieder dak
en de rook die opgaat in de droom der wolken
— je kunt je kennis beter bij gaan schaven —
draagt alleen de boodschap
van wat doodgaand sprokkelhout.

(1966)

'K HEB HELDERE OCHTENDEN GEKEND

(Anavezet am eus mintinoù sklint)

'k Heb heldere ochtenden gekend
en koude
't horten van een emmer tegen de betonnen bak
— zo koud —
de pijn van winterhanden
kon ons niet de honger
doen vergeten
groene mispels
rauwe rapen

Ik was Bretoen
en voelde honger
voelde schaamte
onder de fluwelen ribben
van mijn pak vol vlekken inkt
ik mocht mijn brabbeltaal niet spreken
M'sieur, permission faire pipi...
'k Had beter op mijn tong gebeten
en ronduit gepist
in het geribd fluweel
vol vlekken
tranen.

(1970)

(Renabl)

Eén taal
Twee scholen
Drie kleuren
Vier Hemonskinderen
Vijf poten onder onze schildpad
Vier dialecten
Drie departementen
Twee spellingen
Eén schaamte

Yann-Ber Piriou, geboren te Lannion, studeerde te Nouméa (Nieuw-Kaledonië), Parijs en Rennes. Is leraar Engels. Piriou heeft de laatste jaren een grote rol gespeeld in het beter bekendmaken van de Bretonse letteren in Frankrijk, door zijn bijdragen in bv. *Lettres françaises* en *Le Monde*, maar vooral door zijn opgemerkte tweetalige bloemlezing *Défense de cracher par terre et de parler breton* (1971). Eigen poëzie bundelde Piriou in *Ar mallozhioù ruz* (De rode vervloekingen - 1974). Verschillende van zijn sterk geëngageerde teksten werden door Bretonse zangers in hun repertoire opgenomen.

O.-L.-VROUW VAN HET NAPALM

(Itron Varia an napalm)

voor kardinaal Spellman

Lieve Vrouw der Nieuwe Wereld
Lieve Vrouw der Rocky Mountains
Wat een boel in Uw bordeel
Welke boodschap is Uw deel?
Lieve Vrouw der Blonde Yankees
Lieve Vrouw der Witte Vrijheid
Ze hebben al genoeg te vrezen
Ontferming voor de Viëtnamezen

Lieve Vrouw van San Francisco
Lieve Vrouw der Bleekgezichten
Zijn de Serafijnen blank en blond?
De zegelach om Lincoln Rochwell's mond
Lieve Vrouw der Zeven Zeeën
Lieve-Vrouw-met-bloed-bevlekt
Wat een walg in Uw paleizen
Uw bommenwerpers zijn te prijzen

Lieve Vrouw der Christen Wereld
Lieve Vrouwke van de Dollar
De brand zit in die arrogante Gelen
Wat een boel in Uw kastelen
Wrede hoedster van de andere wereld
Helle lichtschijn van Bartholdi
Lieve Vrouw van Zwaard en Bloed
Nee
Wees niet gegroet

(1967)

WIE IS HIER BAAS?

(Piv a zo mestr?)

Voor ben die de last van bet opnieuw Bretons
maken, delegeren aan hun zonen

Als we onze weemoed moeten wiegen
Steeds verlangend naar voorbije eeuwen
Hebben zij dan ons gebied verlaten
De zwanen en de draken?

Waarom dan onze vijanden nog laken
Als we zelf noch hart noch arm bezaten?
De zoete tongen zijn verraderlijk
En wensen dat er nooit een overwinning komt

Zal er een mooiere erfenis bestaan
Dan de vaktaal van de angst
Dan het dialekt van de ellende
Dan het rode tunodo * der schande
Dan de ruwe klare spreektaal
Dan onze taal der ongemakkelijke
Waarheid?

Vergeefs zal klagen wie maar laat gebeuren
Wie is meester in de school van ons gezin?
Lezer?

Met mijn kinderen
spreek ik Bretons
en jij?

(1973)

* Het tunodo is een eigenaardige streektaal uit de buurt van La Roche-Derrien (Côtes-du-Nord).

ZE KLOPPEN NOG ALS HARTEN

(Emaint o talmiñ c'hoazh)

Ze kloppen nog als harten overal
Zij aan zij in bonte menigte
De trotse schooiers en de lompenadel
Zoekers van het brood en vinders van de wijsheid
 Beurtelings
 Beschaamd of onbeschaamd
 Beschroomd of al te stout
Nog hoort men ze murmelen
Of mopperen, ja, grommen
Dragend in hun kern die waarheid
Die buiten alle tijd regeert —
Ze komen uit het diepste van de eeuwen
Ze komen uit het diepste van de harten
 Die woorden
Die men uitspreekt zonder na te denken
 Die woorden
Die men ons ontrukken wil

Maar als men daar ooit in slaagt
Hoe zullen we van liefde spreken, dan?

Tugdual KALVEZ (geb. 1937)

Tugdual Kalvez (in het Frans: Calvez) is geboren te Ploëmeur, bij Lorient. Hij studeerde filosofie te Nantes en Rennes, en is leraar te Lorient.
Van hem verschenen enkele dichtbundels, waaronder het tweetalige *Notre terre promise* (1977), ingeleid door Youenn Gwernig.

BRETAGNE ZONE HEUREUSE

„Les pommes de terre pour les cochons,
Les épluchures pour les Bretons!”

Het is het hele zomerfeest
voor de toerist mooi weer geweest!

Maar nu de regen is gekomen
zijn de varkens weer... gegaan

We zijn veel beter zonder Heren
om de schillen te sorteren

(1972)

EMANCIPATIE

(Frankizidigezh)

U.N.O.
UNESCO
zelfbestuur

„Interdit aux chiens
et aux Bretons!”

Wees maar niet bang,
ze liggen stevig aan de ketting!

(1972)

ARZELA

Geëngageerd wiegeliedje

O Arzela, o lieve Arzela
O Arzela, voor jou is 't dat ik zing

Wanneer ik speel zoals de kunstenmakers
Is 't niet voor 't geld noch voor de roem
Ik zing mijn lied alleen
Om moed te schenken aan wie siddert

O Arzela, o lieve Arzela
O Arzela, voor jou is 't dat ik zing

Ik werk aan de vooruitgang van Bretanje
De kracht van het volk zal het Land behoeden
We moeten het koloniaal bewind verslaan
Opdat er werk zou zijn voor alle handen

O Arzela, o lieve Arzela
O Arzela, voor jou is 't dat ik werk

Ik kom maar in het holle van de nacht
Weer thuis — we hebben urenlang geplakt
Maar alle moeheid is meteen vergeten
Wanneer een nieuwe militant zich meldt

O Arzela, o lieve Arzela
O Arzela, voor jou is 't dat ik strijd

Ik blijf de nacht door wakker
Schrijvend aan artikels en gedichten
Want het woord werd ons ontroofd
De stem verheffen is derhalve ónze taak

O Arzela, o lieve Arzela
O Arzela, voor jou is 't dat ik schrijf

Erwan EVENOU (geb. 1940)

Ik vast vandaag voor al wie honger heeft
En op de pleinen draag ik mijn protest
Als ik de weg van het geweld zou moeten inslaan
Mijn Hermelijntje, nog zou 't zijn voor jou

O Arzela, o lieve Arzela
O Arzela, voor jou is 't dat ik leef

Erwan Evenou is geboren te Algiers. Thans leraar te Le Faouët.
Hij leerde opnieuw Bretons in zijn jeugdjaren in Algerije.
Hij werkt af en toe mee aan *Al liamm* en geregeld aan *Pobl Vreizh* (Het volk van Bretanje).

PLOUK *

Arabier, geliefde broer,
ik noem je bij je naam,
Abdelaziz, Hafnaoui, Djellaleddin,
ik verlang naar jou
en naar je glimlach en je blik vol vuur,

jij de grote overwinnaar,
de grote martelaar,
geweten van de wereld,

nee, bekijk me,
nee, ik zweer het je,
ik ben geen Fransman, voor geen cent,
ik ben je broer,
Rodouan,
weet je 't nog?

Weet je 't nog?
Van onze wilde spelen
op de oever van het meer?
Weet je 't nog
van onze tochten in de bergen?

Weet je 't nog,
de dag waarop ik wegging,
dat mijn ogen vol verdriet, vol tranen stonden?
Heb je niets gemerkt?

En als je bij de zwart-en-witte wimpel
boven jullie bed,
Ali, Mohamed, Ahsen,
als je ooit nog denkt aan mij en aan mijn land,

zeg tot elkaar :
ook hij is Arabier.
Als ik mijn volk ellendig zie,
en laf, en huichelachtig, van zichzelf vervreemd,
dan wens ik Arabier te zijn.

Als ik die verdorde harten voel,
als ik die natte ogen zie,
als ik die dwaze stemmen hoor,
dan wens ik Arabier te zijn.

Arabier, mijn broer,
jij uitschot van de wereld,
hond genoemd toen je verliezer was
en wolf nu je gewonnen hebt,
wanneer je hart om het misprijzen schreit,
dan zijn we slechts één vlees.

Arabier, mijn broer met 't oog vol vuur,
weet je nog dat ik een zoon ben van je land?
Als dreumes liep ik onder je verbeten zon
en hoorde je verwarde klachten,
een Bretoense hoed op 't hoofd.

* Plouk: scheldnaam voor Bretonse boer.

Kinderen van Sidi Mabrouk,
als ik je hoorde van de hoogten rondom Constantine,
brak mijn hart van schaamte en verdriet,
vervloekte ik mijn eigen mensen, wegens jullie —
jullie waren immers slaven
en ook ik was immers slaaf.

Nu zijn jullie vrij,
maar ik ben slaaf gebleven,
want mijn volk is laf en dwaas.
Zo wens ik Arabier te zijn.

Je hebt me 'broer' genoemd
en me gesmeekt te blijven
en me 't woord geleerd van je Profeet.
Wat was het mooi!

Ik, helaas, ben maar een Plouk!

Paol KEINEG (geb. 1944)

Paul Keineg (in het Frans : Paul Quéinnec) behaalde een licentie Moderne Letteren aan de Faculté des Lettres te Brest. Hij werd opgemerkt vanwege zijn Franstalige dichtbundels *Poème du pays qui a faim* (1969) en *Hommes-liges des talus et transes* (1971). In het laatstvermelde jaar publiceerde hij eveneens *Chroniques et croquis des villages verrouillés*, waarin verschillende pamfletgedichten in het Bretons zijn opgenomen. Zijn protest geldt vooral de sociale achterstand van Bretanje. Dat blijkt ook uit zijn eerste toneelstuk, *Le printemps des bonnets rouges* (1972), een eksuberant, zonderling en hard werk, waarin de huidige situatie in Bretanje op de korrel wordt genomen, doorheen een historisch gegeven: de geboorte, opkomst en dood van de Bretonse opstand tegen Colbert (1675).

DE NACHT

(An noz)

fragment

In de wind passeren vluchten treinen en vlagen rook
Ik ondervraag de mee die in de vaten slaapt.
Daar ben je. Heel dicht bij mij. Warm. Kind geboren
In een land van mijnen.
Een mijnenland metaderen van erts en steenkool
Waar het roet de varens en de wol der schapen
Met een vale baljapon bedekt.
Schone slaapster op de voorplecht van de schepen
Op het voorhoofd van de heuvels
Sprokkelaarster van gewiekste zwaluwen
Die met je wang 't koraal van groene vennen street.
Je bent aan 't rusten in de steenkool van de mijnen.
Door de sterkte van je neusvleugels
Droog je de dauw af van mijn ogen.
En de nacht valt over de wereld
De nacht vol loden golven
De nacht waarin de wolfen heersen
Waarin de vliegtuigen de vernieling dragen op hun rug
— De kranten schrijven 't iedere dag:
Duizend viëtkongs rotten in de rijstvelden
Vrouwen zonder hoofd en kinderen zonder moeder niet
{meegeteld
Overall is 't nacht
Waarin men roept om hulp
Waarin soldaat wordt elke werkman elke boer.
Een nacht bevolkt met bittere gerechte mensen
Die de oorlog met de vinger wijzen.

(1967)

IL EST DÉFENDU...

Lippen en ogen toegeplakt
Kaaksbeenderen kapotgesmukt
In de aderen koude lagen bloed
Vingerwortels afgesneden
De hagedoorn van onze adem is verslenst

Il est défendu de cracher par terre
et de parler breton

Ons volk een kind
Ineengekrompen en verward
Dat met zijn elleboog zich 't hoofd bescherm't
De schaar probeert te weren en het koude mes
Dat kerft en griffelt tot ontaarding

Il est défendu de cracher par terre
et de parler breton

Bloedbad van verwrongen kleinen
In de zwarte dageraden
Gepolijste bijgeschaafde nieuwe hersenen
De grenzel van de angst op stille monden
Ingewand met naald en klauw doorwoeld

Il est défendu de cracher par terre
et de parler breton

Ze hebben droom en daad verboden —
In hun walgelijke orde
Hebben ze ons volk immense leegte opgelegd
We spieden in het slijk vertrappeld
Zwanger van 't ontelbare vergrijp
Zwanger van de hergeboorte van ons volk.

(1970)

TRANSOCEAN, BREST

Straks zal ze naar kantoor vertrekken
Ze kamt zich traag het haar in afwachting
Ze werkt haar ogen voor de spiegel bij
Ze laat zich het ontbijt uitvoerig smaken
Ze zegt het in de kranten :
Madame Couff vindt 't leven zalig in Bretanje.

Maar de werksters hebben niet de tijd om zich te [kammen]

Niet de tijd om zich te maquilleren
Niet de tijd om te ontbijten
De werksters krijgen een mizerieloon
Ze moeten werken werken produceren
Altijd sneller altijd meer
De werksters hebben niet het recht te zingen
De werksters hebben niet het recht te lachen
De werksters kunnen niet meer lachen.
De werksters hebben tranen in de stem
De werksters hebben kiezels in de stem
Ze hebben scherven in de stem.
Ontslagen vernietigd gebroken
Elke stonde van ons leven
Zij, de reisgenoten, zij, de zusters van ons leven.

Madame Couff beweert in alle kranten :
Zij vindt het leven zalig in Bretanje.
Madame Couff is met een directeur getrouwd.

Kameraden,
Is er zaligheid en is er toekomst
Voor kolonisators in Bretanje?

(1970)

RENNES - CITROËN

(Roazhon Citroen)

Jullie hebben geen gezichten meer
Jullie hebben geen lippen meer
Jullie hebben geen monden meer
Van jullie bloed ontdaan
In kubussen gevangen
Als een stapel vuilnis
Ze beroven jullie van de geur der stenen
Het schuim de wei de vogel
De waardigheid
De gevallen mens zijn jullie
Tot het raster van zichzelf vermint
bij Citroën
Wij zijn met slagen overstelp
bij Citroën
Wij zijn vernederd en verschopt
bij Citroën
Wij zijn hard en stuk gemaakt
bij Citroën
Wij zijn onvernietigbaar en warm
bij Citroën
De grond wordt vaster onder ons
Het staal der vrijheid wordt gehard
bij Citroën

(1970)

Mikael MADEG (geb. 1950)

Mikael Madeg is geboren in de buurt van Parijs. Zijn vader was afkomstig van Bro Leon, zijn moeder van de Ardennen. Hij leerde Bretons op 17-jarige leeftijd; studeerde in Parijs, en daarna twee jaar in Wales. Probeerde als leraar Engels in Bro Leon aan het werk en aan een vaderland te komen. Momenteel is hij echter weer de weg van de onvrijwillige emigratie moeten opgaan.

Madeg werkt mee aan *Pobl Vreizh* (Volk van Bretanje - het blad van de Union Démocratique Bretonne), en debuteerde in 1976 met *Barzonegou bag Advarzonegou* (Gedichten en nog gedichten), een bundel moderne, maar vrij ontoegankelijke poëzie, vanwege de talrijke Welse en persoonlijke reminiscenties.

LIED

(Kan)

Drie mannen
Voorwendend te leven
Gingen wandelen
Op de boord van hun bestaan
Een jeugdig meisje
Was aan 't zingen
(Vandaar het ding zijn naam)
De eerste opende haar dijen
Stikte in zijn al te vrolijk lied
De tweede opende haar hart
En vroeg haar dan tot bruid
De derde (makkelijk te raden wie dat was)
Opende zijn bek
En dichtte een gedicht.

(1974)

REVOLUTIE (Dispah)

*Voor mijn Kornische vriend Tim-„osjenko“ *
als aandenken aan Vladimir Vladimirovitsj Majakovski*

Verdomme.
Wat geeft het?
Als ik onbeschaafd ben
Niet fatsoenlijk
Niet op mijn gemak?! Te grote babbelaar?!
Als mijn woord verward en ongekamd is?
't Zal m'een zorg zijn!
Want ik bezit de waarheid
Want ik bezit de taal
Die taal waar gij het woord van hadt
Geschrappt, geroofd
Voorwendend haar te scholen
Te vervolmaken, te beschaven en verminken
— Van mijn volk gestolen
Dat de tong is afgesneden —
In uw spraak vol monetair fatsoen
Versteven van de koude in de transparante quasi-vorst
Van naakte woorden
Waarin mijn verzen adem zijn en vuur
En voorspel van de revolutie —
Gij, deeg van de verveling, voorbemesting voor musea
In de vroege dageraad die u zal zien verdwijnen
Worden pees en boog mijn woorden tegen u
In hun opnieuw bezeten mond

(Bangor, 1973)

* Met Tim-osjenko bedoelt Madeg Tim Saunders, die verzen schrijft in het Kornisch en het Wels, en door wie Madeg de weg naar Majakovski vond.

INHOUD

Bretanje is weer poëzie, door Tugdual Kalvez	5
Beknopt overzicht van de Bretonse literatuur, door Jan Deloof	11
<i>Bloemlezing</i>	23
Hersart Kervarker (1815-1895)	24
Yann-Ber Kalloc'h (1888-1917)	47
Loeiz Herrieu (1879-1953)	53
Abeozen (1896)	58
Jakez Riou (1899-1937)	60
Youenn Drezen (1899-1972)	63
Roparz Hemon (1900-1978)	65
Roperzh Ar Mason (1900-1952)	73
Anjela Duval (1905)	75
G. B. Kerverziou (1908-1951)	79
Maodez Glaendour (1909)	81
Divi-Kenan Kongar (1913)	92
Reunan ar Mougn (1913)	96
Per-Jakez Helias (1914)	98
Per-Mari Mevel (1915)	103
Sten Kidna (1916)	112
Per Denez (1921)	115
Ronan Huon (1922)	119
Naig Rozmor (1923)	135
Youenn Gwernig (1925)	140
Yann-Ber Piriou (1937)	150
Tugdual Kalvez (1937)	155
Erwan Evenou (1940)	159
Paol Keineg (1944)	163
Mikael Madeg (1950)	169

„Bretagne is weer poëzie” van Jan Deloof werd in de maand
april 1981 gedrukt op de persen van drukkerij Sanderus te Ou-
denaarde, in opdracht van Orbis en Orion, uitgevers, Beveren,
als eerste nummer van de negentwintigste jaargang van „De
Bladen voor de Poëzie”.

D/1981/0041/22

Bretanje is weer poëzie is een unieke verzameling, die in geen andere taal dan het Nederlands voorhanden is, zelfs niet in het Bretons zelf. Wel zijn een paar bundels Franse vertalingen verschenen, maar *Défense de cracher par terre et de parler breton* van Yann-Ber Piriou bestrijkt alleen de naoorlogse periode, terwijl *Le livre d'or de la Bretagne* van Philippe Durand zowel dichters als prozaïsten aan het woord laat, zowel Frans- als Bretonstaligen. Deloof heeft zijn selectie bewust beperkt tot de poëzie die in het Bretons is geschreven: Le Quintrec, bijvoorbeeld, is ongetwijfeld een interessant dichter en ongetwijfeld Breton, maar hij dichtte in het Frans en zijn poëzie kan iedereen voor zichzelf verkennen. De dichters die hier zijn opgenomen hebben echter gekozen voor de enige expressie die hun authentiek leek, de expressie in hun soort „geheimtaal”, die vertaling noodzakelijk maakt.

Bretanje is weer poëzie wil proberen document te zijn én gedichten aan te bieden, inzicht te geven én de verrassing van oorspronkelijke poëzie te bereiken. Waar de vertaler hier en daar zijn onmacht al te zeer besefte heeft hij een vertaling in proza gegeven. Opdat Bretanje weer poëzie zou zijn...

DE BLADEN VOOR DE POEZIE
Literair tijdschrift

Redactie:
Fernand Bonneure, José de Ceulaer, Gaston Durnez, Roger Geerts, Jozefa van Houtland, Anton van Wilderode, Frans Verstreken

Administratie:
N.V. Orbis en Orion Uitgevers
Zwaluwbeek 3, 2740 Beveren-Melsele
Tel. 031. 52.64.64
Bank: 404-6010001-30

Abonnementsprijs 1981 (zes afleveringen): 560 F

